

**SZÁLLÍTMÁNYOZÁS, ELSZÁMOLÁS ÉS KOOPERÁCIÓ:
EGY HADSEREGELLÁTÁSI ÜGYLET
A 19. SZÁZAD ELEJI HABSBERG MONARCHIÁBAN***

1815 decemberében Joseph L. Seckel, a kanizsai Handelshaus Israel Lackenbacher cégjegyzésre felhatalmazott számvevője beadványt írt a helyi katonai ellátási fiókraktárnak. A beadványban azt kérvényezte, hogy a kereskedőház raktárában levő 52 zsák gabonát szállítsák át a fiókraktárba, egyrészt mert szükség van a helyre, másrészt pedig a zsákokat már szétrágták az egerek, és ez minőségromlást okoz a terményben is. A gabona átvétele azonban nem történt meg. 1816 júniusában ezért Seckel már a városi tanács számára küldte el beadványát, hogy az továbbítsa az ellátási segédnek. Ebben elhatárolódott az esetleges követeléstől, és a továbbiakban a kereskedőház nem vállalt felelősséget a gabonáért.¹

Mivel az átszállítás továbbra sem történt meg, 1816 novemberében Seckel már a Zágrábban² működő horvátországi főhadparancsnokságnak írt beadványt. Ebben szintén a gabona átvételét kérte, és jelezte a kincstár károsodását.³ A főhadparancsnokság leiratot küldött a zágrábi katonai ellátási főraktárnak. 1816 decemberében – feltehetőleg az ellátási tiszt – jelentéstételre utasította Franz Hafner ellátási segédet, aki azonban már nem a kanizsai ellátási fiókraktárnál, hanem a temesvári főraktárnál teljesített szolgálatot.⁴

1817 júniusában a zágrábi ellátási főraktár tisztjének utasítására a kanizsai fiókraktár személyzetének egyik tagja próbált meg az ügyben tájékozódni az Israel Lackenbacher kereskedőháznál. Ez alapján azt jelentette, hogy a kereskedőház raktárában nem találta meg a gabonát, néhány nappal azelőtt ugyanis egy feltehetően városi tisztviselőkből álló bizottság jelenlétében a gabonát átszállították, megmázsálták és eladták.

* A tanulmány az NKFI Alap támogatásával, a K 143231 azonosító számú „OTKA” projekt keretében készült. A kutatás és a tanulmány megírása során nyújtott segítségért Balogh Zsuzsánnát, Fazekas Istvánt, Glósz Józsefet, Gözsy Zoltánt, Halmos Károlyt, Kalocsai Dórárt, Kulcsár Bálintot, Magyar Attilát, Nagy Nórát, Polgár Tamást, Schweininger Pétert, Sebők Richárdot, Szemethy Tamást és Szijártó M. Istvánt, a szöveg lektorálásáért Lázár Balázst és Nagy-L. Istvánt illeti köszönet.

¹ Joseph L. Seckel beadványa (*Eingabe*) a kanizsai katonai ellátási fiókraktárnak (*Militärverpflegsfiliomagazin*) (másolat). Kanizsa, 1816. június 21. A C. melléklethez csatolva („ad C”). MNL ZVL IV.1.b. 1818. február 23. No. 129.

² Agram, ma Zagreb (Horvátország).

³ Joseph L. Seckel beadványa a horvátországi főhadparancsnokságnak (*Banal Generalkommando*) (másolat). Kanizsa, 1816. november 14. A D. melléklethez csatolva („ad D”). MNL ZVL IV.1.b. 1818. február 23. No. 129.

⁴ A zágrábi katonai ellátási főraktár (*Militärverpflegshauptmagazin*) utasítása Franz Hafner temesvári ellátási segédnek (*Militärverpflegsadjunkt*) (másolat). Zágráb, 1816. december 30. No. 8. D. melléklet. MNL ZVL IV.1.b. 1818. február 23. No. 129.

Ezenkívül megtudta azt is a kereskedőháznál, hogy a gabonát a korábbi szállítmányok során keletkezett veszteségek (*Transportsabgang*) ellentételezéseként raktározták, amit a vármegyének kellett volna pótolnia, ezért az megvásárolta ezt a gabonamennyiséget Israel Lackenbachertől és üzlettársától, Gottlieb Mayertől. De arra, hogy a gabona miért maradt a kereskedő raktárában olyan sokáig, és miért nem szállították át az ellátási fiókraktárba, nem kapott választ. A jelentésben azonban már nem 52 zsák termény, hanem a gabonafajtákat megkülönböztetve nagyobb ürmértékű mennyiség: 9 mérő búza, 69,5 mérő kukorica, 178 mérő zab szerepel. Ez a búzamennyiség – zsákonként másfél mérővel számolva – hat zsákban, a kukorica pedig 46 zsákban fért el, összesen tehát 52 zsákban. A zab esetében zsákonként két mérővel kalkulálva 89, másfél mérővel pedig 118 zsákról volt szó. A termény tömegét figyelembe véve ez a búza és kukoricamennyiség kerekítve 3,2 tonnát, a zabbal együtt pedig 7,8 tonnát nyomott. A búza zsákonkénti átlagtömege 71, a kukoricáé 60, a zabé pedig előbbi esetben 52, utóbbi esetben 39 kilogramm volt.⁵

⁵ Turinger főpék (*Oberbäcker*) jelentése (*Bericht*) a zágrábi katonai ellátási főraktárnak (másolat). Kanizsa, 1817. június 26. E. melléklet. MNL ZVL IV.1.b. 1818. február 23. No. 129.

Az ügymenet során keletkezett iratokban nem jelölték meg, milyen típusú mérőben számoltak. A régióban a bécsi (*wiener Metzen*), az 1756-tól azzal azonos értékű alsó-ausztriai (*niederösterreichische Metzen*), és a pozsonyi mérő (*pressburger Metzen*) ürmértékegységet is alkalmazták. Mivel az alábbiakban vizsgált szállítmányozási ügyletekben az áru feltehetőleg az 1812.I. törvénycikk alapján természetben behajtott adó (*subsidiium*) volt, és a törvénycikkben pozsonyi mérőben határozták meg az ürmértékegységet, ezért valószínűsíthetően az elszámolás is ebben történt. Az alábbiakban szereplő ürmértékek tehát pozsonyi mérőben értékelendők. Bogdán István egy pozsonyi mérő búza metrikus térfogat-mértékegységét az 1807 és 1813 közötti időszakra vonatkozóan kerekítve 54 literben, az ekkora térfogatú búza metrikus tömegmértékegységét 40 kilogrammban, az 1813 és 1874 közötti időszakra vonatkozólag 62 literben és 47 kilogrammban adta meg. Ezek számtani átlaga kerekítve 58 liter és 44 kilogramm. Egy bécsi mérő búza pedig kerekítve 61 liternek és 46 kilogrammnak feleltethető meg. *Bogdán* 1991. 328–329., 339–344., 611. o.

A különböző gabonafajok szemtermése eltérő fajsúlyú, és nedvességtartalma is más. A 18–19. század fordulójára vonatkozóan az egyes gabonafajtákat tekintve Bogdán István a „mérő súly” (pozsonyi mérőnkénti tömeg kilogrammban kifejezve) országos átlagaként a következő értékeket adta meg: a búzáé kerekítve 47, a kétszeresé (a búza és a rozs vegyes vetése) és a rozsé 42, az árpáé 35, a zabé 26, a kukoricáé 40, a kölesé pedig 44 kilogramm (*Bogdán* 1980. 539. o.). A búzából, kétszeresből és kukoricából egy zsákba másfél mérőt, árpából és zabból pedig kettő mérőt számoltak (bár az ügymenet során mások a zab esetében is másfél mérőt számoltak egy zsákba). Lásd ehhez a tengelyen történő terményszállítmányok pótlandó veszteségeiről készült két jegyzéket: Kanizsa, 1814. augusztus 18. No. 3. B. melléklet (másolat). Ellenjegyezte Gottlieb Mayer (a továbbiakban: B. melléklet); ill. Kanizsa, 1816. augusztus 16. No. 4. A. melléklet (másolat). A jegyzéket Gottlieb Mayer írta alá (a továbbiakban: A. melléklet); valamint az Israel Lackenbacher kereskedőtől átvett terményszállítmányok pótlandó veszteségeinek jegyzékét: Hohenmauth (ma Vysoké Mýto, Csehország), 1817. június 26. C. melléklet (másolat). A jegyzéket Thomas Waaser ellátási segéd írta alá (a továbbiakban: C. melléklet). MNL ZVL IV.1.b. 1818. február 23. No. 129.

Bogdán adataival számolva másfél pozsonyi mérő búza zsákonként kerekítve 71, a kétszeres 63, a kukorica 60, az árpáé 53, a zabé pedig 39 kilogrammot nyomott (az árpa és a zab esetében két pozsonyi mérővel kalkulálva előbbi 70, utóbbi pedig 52 kilogramm volt). A zsákok tömegét nyilvánvalóan meghatározta az emberi teherbíró képesség és a zsák terhelhetősége is. (Ehhez és az igavonó állatok teherbíró képességéhez lásd *Fél – Hofer* 1997. 158–160. o.) Az 1789-ben kiadott utasítás szerint az őrlésre szánt terményt 1,25 alsó-ausztriai mérőnként kellett zsákolni. (Instruction 1789. 68. o.) Ez alapján egy zsák búza kerekítve 58 kilogrammot nyomott. A kisebb fajsúlyú árpa vagy zab szem-

Ezek alapján a horvátországi főhadparancsnokság átíratot küldött az ügyben a Budán működő magyarországi főhadparancsnokságnak, az pedig a Helytartótanácsnak.⁶ Eszerint a horvátországi főhadparancsnokság azt közölte – szemben a kereskedőház nyilatkozatával –, hogy Franz Hafner ellátási segéd jelentése szerint a kereskedőháznál raktározott gabonát a korábbi szállítmányokban keletkezett veszteségek ellentételezéséért annak kellett volna fuvaroznia. Ezért a horvátországi főhadparancsnokság utasította a zágrábi ellátási főraktár tisztjét a gabona átvételére, csakhogy a kereskedőház már eladta az árut. Ezután a magyarországi főhadparancsnokság a Helytartótanács-tól azt kérte, hogy küldjön leíratot Zala vármegyének az üggyel kapcsolatban. Az átírat a Helytartótanács alatt működő Számvevőhivatal adóügyi ügyosztályához került.⁷ A Számvevőhivatal augusztusban leíratot küldött a kérdéses szállítmánnyal kapcsolatban – csakhogy nem csupán a Zala vármegyei,⁸ hanem a Somogy vármegyei közgyűlésnek is.⁹ Somogy vármegye közgyűlése azonban nem tudott az ügyben eljárni, Israel Lackenbacher kereskedő ugyanis kanizsai illetőségű volt. A közgyűlés ezért a Helytartótanácsnak küldött feliratában jelezte egyrészt, hogy Kanizsa nem Somogy, hanem Zala vármegyéhez tartozik, másrészt pedig, hogy átíratot fog küldeni az illetékes vármegye közgyűlésének.¹⁰ Az átküldött helytartótanácsi leirat alapján a következő kérdések merültek fel: „...az æarialis gabonáknak által tételében, vallyon mikor, és miképpen történt ezen heányosság: vallyon az eránt az illető Életes házbéli Tisztsséggel a' szükséges szám-vetés meg-tétetődött-e, 's errül készült Iromány fel küldetett-e? Végre mi okbul adatott Lachenbacher kereskedőnek kezére a heányosság kipótolására szolgáló Gabona, 's miért az egyenesen az Életes Házba bé nem szolgáltatott?”¹¹

terméséből kisebb tömeg rakható ugyanakkora térfogatú zsákba, mint a nagyobb fajsúlyú búzából, kétszeresből, kukoricából vagy roszból. A szekerek rakományát – a tömeget tekintve – az állatok igavonó képessége, a szekér tengelynyomása, az utak minősége és szintje, illetve adott esetben a kompteherbíróképessége határozta meg. Míg a rakomány tömege korlátozott volt, addig a szekér térfogatát – különböző eszközökkel – növelhették, hogy egy szekérra a kisebb fajsúlyú terményekből akár nagyobb ürmértéknyit is fel lehessen rakni.

⁶ A magyarországi főhadparancsnokság (*Generalkommando in Ungarn*) – Ferdinand Karl Joseph von Habsburg-Este (1781–1850) főhadparancsnok (*Generalkommandant*) által aláírt – átírat (nota) a Helytartótanácsnak. Buda, 1817. július 27. No. 3508. MNL ZVL IV.1.b. 1817. október 6. No. 2068. Az átíratot Zala vármegye közgyűlésének küldött helytartótanácsi leirat (*intimatum*) (Buda, 1817. augusztus 12. No. 23399.) mellékleteként küldték el. Lásd ehhez még uo. 1817. december 15. No. 2521.

⁷ A Számvevőhivatal ügyintézéséhez lásd *Ember* 1940. 163–190. o.; *Felhő – Vörös* 1961. 391–397. o.; *Nagy* 1975. 129–139. o.

⁸ A Helytartótanács – Mednyánszky János (1747–1833) helytartótanácsos és Bereczky János (c. 1750–1823) titkár által aláírt – Zala vármegye közgyűlésének küldött leirata. Buda, 1817. augusztus 12. No. 23399. MNL ZVL IV.1.b. 1817. október 6. No. 2068. Bereczky Jánoshoz lásd Magyar és Erdély ország 1823. 241. o.

⁹ A Helytartótanács leirata Somogy vármegye közgyűlésének (másolat). Buda, 1817. augusztus 12. No. 23399. Az eredeti leíratot Zala vármegye közgyűlésének átküldve lásd MNL ZVL IV.1.b. 1817. december 15. No. 2521. MNL SVL IV.1.a. 1817. október 8. No. 2073.

¹⁰ Somogy vármegye közgyűlésének átírat (foglalmazvány). Kaposvár, 1817. október 8. MNL SVL IV.1.a. 1817. október 8. No. 2073.

¹¹ MNL ZVL IV.1.a. 1817. október 6. No. 2068. Fol. 559r.

Az ügy tehát abból indult ki, hogy az Israel Lackenbacher kereskedőház számvevője hiába jelezte a termény romlását, mégsem szállították át a kereskedőház raktárából a helyi katonai ellátási fiókraktárba. A felelősséget és a tárolás költségét azonban nem vállalta tovább, és eladta a gabonát. A gabonát korábbi szállítmányozásokból származó veszteségek ellentételezéseként raktározták a kereskedőháznál, azonban nem szállították el. A követelést a horvátországi főhadparancsnokság nyújtotta be, következésképpen a szállítmányozott áru végpontja is annak területén működő raktár lehetett. A vizsgálat pedig lényegében arról szólt, hogy a veszteség megtérítése és a szállítás kinek volt a kötelezettsége.

A szállítmányozással¹² megbízott kereskedők rendszeresen vettek részt hadseregellátási ügyletekben. Israel Lackenbacher a kanizsai telephellyel és bécsi fiókteleppel 1810-ben létrehozott Moses Lackenbacher & Comp. kereskedelmi társaság egyik tulajdonosa volt 1812-ig, onnan való kiválása után önálló üzletet vezetett Kanizsán.¹³ Gottlieb Mayer pedig – a körülményektől függően – önállóan vagy alkalmi társulásokban folytatott kereskedelmi tevékenységet.¹⁴

Az alábbiakban részletesen bemutatandó szállítmányozások rakományához képest a veszteség mennyisége szinte jelentéktelen volt, de nem is ez a lényeg. Az esetből kibontakozó vizsgálat során előállított iratokból egy részletes elemzés elvégzése válik lehetővé. Az adminisztráció által termelt iratokat nyomon követve ugyanis egyre több minden fog kiderülni, de nem csupán az egérrágta gabonás zsákokról, hanem a szállítmányozást végző kereskedők, az ügyet vizsgáló hivatalok és tisztségviselők (együtt-) működéséről, és ami a lényeg: a szállítmányozások és az elszámolások körülményeiről. Ezek a szállítmányozások ugyanis az ún. hatodik koalíciós háború (1813–1814) során az itáliai hadszínterre összevont császári-királyi hadsereg ellátásával függtek össze.

A császári-királyi hadsereg(ek) ellátása a kincstári kiadások legnagyobb részét tette ki, főként háború idején.¹⁵ A Habsburg Monarchiának a 18. század végétől, ha több megszakítással is, folytatólagos hadviselése során egyre növekvő létszámú hadsereg ellátását kellett megszerveznie és finanszíroznia. Ez a létszám 1814 januárjában a teljes állományt tekintve kerekítve 389 000 főt és 88 000 lovat jelentett.¹⁶ Az 1751-es szabályzat szerint egy közkatona napi élelmezési adagja, mást nem számítva, két bécsi font

¹² A szállítmányozási ügylet fogalmához lásd *D. S.* 1897. 381–383. o.

¹³ A kereskedelmi társaság történetéhez lásd *Halmos – Tamás* 2022a.

¹⁴ Lásd ehhez *Kaposi* 2009. 264–267. o.

¹⁵ *Szijártó* 2020. 523. o.

¹⁶ *Nagy-L.* 2013. 367–368. o., illetve Nagy-L. István adatközlése alapján, amelyet ezúton is köszönök. Az ellátás szempontját figyelembe véve a teljes, de nem az előírt állománnyal kalkuláltam. A harcoló alakulatok szolgálatképes (*dienstbar*) katonáinak kerekített száma 325 000 fő, a lovaké 41 000 darab volt, a betegség vagy sérülés miatt ideiglenesen szolgálatképtelen (*undienstbar*) katonáké 40 000 fő, a lovaké pedig 12 000 darab volt. A fuvarozással foglalkozó hadtest (*Militärfuhrwesenkorps*) szolgálatképes katonáinak kerekített száma 19 000 fő, a fogatokban szolgáló lovaké 34 000 darab, a szolgálatképtelen katonáké 5000 fő, a lovaké pedig 1000 darab volt.

(1,12 kilogramm) kenyér volt,¹⁷ az ekkora tömegű kenyérhez pedig 1,25 bécsi font lisztet kellett felhasználni.¹⁸ A teljes katonaaállományra vetítve tehát hozzávetőlegesen napi 272 metrikus tonna lisztszükséglettel lehet számolni.¹⁹ Ezt a mennyiséget – 80 hektolitertömeggel kalkulálva – 340 tonna búzából lehetett előállítani.²⁰ A lovak számára előírt napi élelmezési adag (a szénát nem kalkulálva) 0,125 alsó-ausztriai mérő zab volt,²¹ amely – mérőnként 26 kilogrammal számolva – 3,25 kilogrammot jelent. Ezt felszorozva a teljes lóállomány számával, a napi zabszükséglet 286 tonnát tett ki. Az adott gabonafajták helyettesíthetőségének kérdését mellőzve, nagyságrendileg ezeket a mennyiségeket kellett a hadműveletek során mindennap az alakulatok számára adott helyre szállítani, és az ehhez szükséges raktárkészleteket folyamatosan pótolni – ráadásul mindezt a vasúthálózat kiépülése előtt.²² Az ellátási raktárak szórtan helyezkedtek el a Habsburg Monarchia területén,²³ ennek következtében egyrészt csökkent a károsodás kockázata; másrészt az adott hadműveletnek megfelelően lehetett összepontosítani a készleteket; harmadrészt pedig alacsonyabbak lehetettek a tárolási költségek is.²⁴

¹⁷ Lázár 2020. 552. o. A katonatisztek élelmezési adagja ennél több volt. Az 1789-es utasítás szerint egy kétadagos veknitészta (*Laibteig*) tömege négy alsó-ausztriai font (*niederösterreichisches Pfund*) volt, egy adag tömege így két alsó-ausztriai fontot nyomott. (Instruction 1789. 76. o.) Az előírt napi adag a még sütés előtti kenyértésztából két bécsi fontot nyomott, ami átszámítva 1,12 kilogramm. A nyers tészta sütés közben a száradás miatt veszített tömegéből. Egy alsó-ausztriai font feltehetőleg a bécsi fonttal (*wiener Pfund*) megegyezően 1756-tól nagyjából 0,56 kilogrammra váltható. *Bogdán* 1991. 444, 623. o.

¹⁸ Az 1789-ben kiadott utasítás szerint egy alsó-ausztriai mázsa (*niederösterreichischer Zentner*) lisztből, amit búzából (*Weizen*), tönkölybúzából (*Spelz*), kétszeresből (*Halbgetreid*) vagy kukoricából (*Korn*) készítettek, 80 adag kenyeret kellett sütni. (Instruction 1789. 74. o.) Az alsó-ausztriai mázsa feltehetőleg megegyezett a bécsi mázsa (*wiener Zentner*) tömegével, ami metrikus tömegmértékegységre átváltva 1756-tól kb. 56 kilogrammnak feleltethető meg. Egy bécsi mázsa pedig 100 bécsi fontot tett ki. (*Bogdán* 1991. 443–444., 455. o.) Egy kétfontos kenyérhez 1,25 bécsi font, azaz 0,7 kilogramm lisztet jelent, és ezt 0,875 kilogramm búzából lehetett elkészíteni. Ezt felszorozva a teljes hadsereglétszámmal kiszámolható a napi hozzávetőleges tömeg a liszt- és gabonaszükségletre vonatkozóan. Vö. *Fél – Hofer* 1997. 221. o. 100 kilogramm búzából 80 kilogramm lisztet öröltek, amiből levonták az őrletési és egyéb díjat.

¹⁹ Vö. *Perjés* 1963c. 529. o.

²⁰ A kenyérgabonából általában annyi lisztet lehetett előállítani, mint amennyi azok hektolitertömege volt: 100 kilogramm búzából, amelynek hektolitertömege 80 volt, 80 kilogramm lisztet lehetett őrölni. A hektolitertömeg fajtánként eltérő lehet, és számos tényező (víztartalom, tisztaság stb.) befolyásolhatja. Minél nagyobb a hektolitertömeg, annál jobb a gabona minősége. *Perjés* 1980. 590–591. o.

²¹ Instruction 1789. 81. o.

²² A hadseregellátásra vonatkozó eljárásokhoz lásd *Timon* 1936.; *Perjés* 1963a.; *Uő* 1963b.; *Uő* 1963c.; *Schramek* 2011.; *Lázár* 2020.

²³ Az ellátási raktárrendszerhez lásd *Verpflegs Magazine* [181?].

²⁴ *Halmos – Tamás* 2022a. 284. o.

A vizsgálat

A Helytartótanács 1817. augusztusi leiratában arra utasította a vármegye közgyűlését, hogy küldjön feliratot, mikor és hogyan keletkezett ez a veszteség a kincstári gabona szállítmányozása során; az ellátási tiszttel megtörtént-e az elszámolás, és az erről szóló iratot felküldték-e az illetékes hivatalnak; végül pedig a veszteség pótlására szolgáló gabona miért maradt Israel Lackenbacher kereskedő raktárában, és miért nem szállították közvetlenül a helyi ellátási fiókraktárba.²⁵ A közgyűlés azonban hiába adott utasítást Hány Farkasnak a vármegyei irattár átkutatására, a levéltárnok nem talált olyan iratot, amely az elrendelt vizsgálat alapjául szolgálhatott volna. A közgyűlés ezért azt javasolta a Helytartótanácsnak küldött feliratában, hogy a magyarországi főhadparancsnokságon keresztül keressék meg Franz Hafner és Thomas Waaser ellátási segédek, akik akkoriban az ellátási fiókraktárban teljesítettek szolgálatot Kanizsán.²⁶

A Helytartótanács 1818 januárjában küldött leiratot a vármegyei közgyűlésnek.²⁷ A kérdéses veszteségek a kanizsai és pettaui²⁸ katonai ellátási fiókraktárak között 1813–1814-ben lebonyolított szállítmányokban keletkeztek. A szállítmányozásban ráadásul nemcsak Israel Lackenbacher, hanem a szintén kanizsai illetőségű Gottlieb Mayer kereskedő is érintett volt. A kereskedők a veszteség elismerése és megtérítésének vállalása ellenére sem ellentételezték azt, ezért várható volt, hogy utasítani fogják őket a zágrábi ellátási főraktárnál, vagy pedig a pettaui fiókraktárnál való fizetésre. Ha a kereskedők nem térítik meg a veszteségeket, akkor a horvátországi főhadparancsnokság a hiányzó gabonamennyiséget és a tárolásra szolgáló zsákokat a kereskedők számlájára fel fogja vásárolni, és a vételárat Gottlieb Mayer 4000 váltóforintos kincstári követeléséből fogják elszámolni. A közgyűlés elrendelte a leküldött iratok lemásolását, és Szegedy Ferenc (1787–1848) császári-királyi kamarásnak és első alispánnak való átadását, az érintett kereskedők kihallgatását és felszólítását, végül pedig az első alispán jelentéstételét a vármegyei közgyűlésnek.²⁹ Ezután a horvátországi főhadparancsnokság már közvetlenül a Helytartótanácsnak küldött átiratot, amely alapján 1818

²⁵ A Helytartótanács – Mednyánszky János helytartótanácsos és Bereczky János titkár által aláírt – leirata Zala vármegye közgyűlésének. Buda, 1817. augusztus 12. No. 23399. MNL ZVL IV.1.a. 1817. október 6. No. 2068.

²⁶ Zala vármegye közgyűlésének felirata a Helytartótanácsnak (fogalmazvány). Zalaegerszeg, 1817. október 6. MNL ZVL IV.1.a. 1817. október 6. No. 2068.

²⁷ A Helytartótanács – gróf Brunswick József (1750–1827) és Latinovics János (c. 1746–1823) helytartótanácsosok, ill. Lányi Sámuel titkár által aláírt – leirata Zala vármegye közgyűlésének. Buda, 1818. január 13. No. 1039. MNL ZVL IV.1.b. 1818. február 23. No. 129. A tisztségviselőkhöz lásd Kiss – Schramek 2016. 183. o. és Héjja 2009. 361. o.

²⁸ Potoly, ma Ptuj (Szlovénia).

²⁹ MNL ZVL IV.1.a. 1818. február 23. No. 129.

februárjában a Helytartótanács újabb leiratot küldött a közgyűlésnek.³⁰ A horvátországi főhadparancsnokság átírata szerint, ha a közgyűlés a szállítási veszteségek keletkezésének körülményeit kivizsgálhatja, és azok megfizetésének ügyében intézkedik, akkor a főhadparancsnokság is közben fog járni a soproni hadipénztár vármegyének járó adóságának (3282 váltóforint 52 krajcár) elszámolása érdekében.³¹

Az 1818. januári és februári helytartótanácsi leiratok ellenére a horvátországi főhadparancsnokság követelésével kapcsolatban indított vizsgálat nem haladt előre. A Helytartótanács ezért áprilisban újabb leiratot küldött, amelyben a vizsgálat lefolytatásának felgyorsítására utasította a közgyűlést.³² A közgyűlés annyit tett, hogy elrendelte a februári és áprilisi leiratok lemásolását, és az első alispánnak való átadását.³³

1818 júliusában és augusztusában Carl von Greth (1754–1827) altábornagy (*Feldmarschallleutnant*)³⁴ arról küldött átíratot, hogy az Udvari Haditanács elrendelte a vármegye követeléseinek (3282 váltóforint 52 krajcár, illetve 2267 váltóforint 28 krajcár) a Tartományi Hadbiztosság budai hadipénztárában (*Provinzialkriegszahlamt*) és a zágrábi hadipénztárban (*selbständige Kriegskasse*) való kifizetését. A közgyűlés mindkét esetben azt kérte, hogy – mivel többletköltséggel járna a vármegyének az ezeken a helyeken történő kifizetés – állítsanak ki utalványozó nyugtát (*exigentialis quietantia*), és küldjék át azokat a soproni hadipénztárba.³⁵

1818 novemberében a vizsgálatot megbízott Szegedy Ferenc azzal kezdte jelentését, hogy hiába kapta meg a vizsgálatához szükséges iratok másolatát, és rendelte be az érintett zsidó kereskedőket, sokáig nem tudott eljárni az ügyben. A jelentéstétel késedelmét az okozta, hogy Israel Lackenbacher 1815-ben meghalt, és kiskorú fia vagyongazdálkodója (*curator*) pedig úgy nyilatkozott, hogy csak a kereskedőház számvevője, Joseph L. Seckel tud az ügyben információval szolgálni, ő viszont Regensburgban tartózkodott. Ezért az első alispán a vizsgálatot csak a számvevő Kanizsára való visszatértét követően tudta folytatni.³⁶

³⁰ A Helytartótanács – gróf Brunswick József és Latinovics János helytartótanácsosok, ill. Kántz József titkár által aláírt – leirata Zala vármegye közgyűlésének. Buda, 1818. február 14. No. 5669. MNL ZVL IV.1.b. 1818. június 8. No. 949. (A horvátországi főhadparancsnokság Helytartótanácsnak küldött átíratát nem csatolták a leirathoz.)

³¹ MNL ZVL IV.1.a. 1818. június 8. No. 949.

³² A Helytartótanács – gróf Brunswick József helytartótanácsos és gróf Teleky Ferenc (1790–1853) titkár által aláírt – leirata Zala vármegye közgyűlésének. Buda, 1818. április 14. No. 10646. MNL ZVL IV.1.b. 1818. június 8. No. 950.

³³ MNL ZVL IV.1.a. 1818. június 8. No. 950.

³⁴ A császári-királyi 23. gyalogezred tulajdonosa (*Wrede* 1898. 277–280. o.), ill. a zágrábi központú varasdi határőrvidék hadosztályparancsnoka (*Divisionskommandant in der warasdiner Grenze*). Militär-Schematismus 1819. 40. o.

³⁵ MNL ZVL IV.1.a. 1818. augusztus 27. No. 1894., 1895. A jegyzőkönyvi bejegyzéshez tartozó iratok nem találhatóak a közgyűlési iratok (IV.1.b.) állagában. A bejegyzésből azonban kikövetkeztethetők a leiratok adatai: a horvátországi főhadparancsnokság – Carl von Greth altábornagy által aláírt – leirata Zala vármegye közgyűlésének. Zágráb, 1818. július 23. No. 1100., ill. 1818. augusztus 5. No. 1162. A hadipénztárakhoz lásd Kriegs Commissariate und Cassen [181?]. és *Streffleur* 1843. 37. o.

³⁶ Szegedy Ferenc császári-királyi kamarás és első alispán jelentése Zala vármegye közgyűlésének. Zalaegerszeg, 1818. november 3. No. 1042. MNL ZVL IV.1.b. 1818. november 3. No. 2315.

Szegedy Ferenc több iratot is mellékelte jelentéséhez. Ezek közül az egyik Seckel beadványa volt, amelyben a számvevő azt írta, hogy a horvátországi főhadparancsnokságnak 1816 novemberében küldött beadványában jelezte a raktárban levő gabona (9 mérő búza és 69,5 mérő kukorica) romlását, és az azt tároló 52 zsák használhatatlanná válását. Seckel a további többletköltséget megelőzendő a közös pótlásban (*Ersatz*) egyezett meg Gottlieb Mayerrel. Ez alapján a gabona fele (4,5 mérő búza és 34,75 mérő kukorica) és a meglehetősen rossz állapotban lévő 52 zsák átvehető a kanizsai raktárból, a szállításra azonban nem kötelezte magát. A számvevő ugyanakkor a 178 mérő zabról és a többi zsákról nem tudott. Végül a Szegedy Ferenc jelentésében felhozott, Csáktornya³⁷ és Pettau közötti szállítmányozás során keletkezett veszteségről (31,75 mérő zab és 1 darab zsák) Seckel kijelentette, hogy abban az esetben tudná rendezni, ha a kereskedés volt tulajdonosa (*Prinzipal*), Israel Lackenbacher nyilatkozata erre kötelezné őt. A Thomas Waaser ellátási segéd által 1817 júniusában készített jegyzék alapján azonban nem kötelezhető ennek megtérítésére.³⁸

A Szegedy jelentéséhez csatolt másik melléklet Joseph Kreuter tanúsítványa volt, aki 1815-ben a helyi ellátási fiókraktárhoz volt beosztva. Ő azt igazolta, hogy a Zala vármegye szállítmányaiban keletkezett veszteség pótlásaként a vármegye számlájára Gottlieb Mayerrel 170 leplombált zsákban 9 mérő búzát, 69,5 mérő kukoricát, 178 mérő zabot vett át,³⁹ amit Israel Lackenbacher kereskedőházának raktárában helyeztek el. Johann von Werner, a fiókraktár számvevője (*Rechnungsführer*) rajta keresztül többször utasította Nagy Jánost, a vármegye raktárbiztosát (*Magazinkommissar*), hogy szervezze meg a gabona Pettauba való szállítását.⁴⁰

A harmadik melléklet Gottlieb Mayer beadványa volt, amelyben azt írta, hogy a tőle átvett veszteség megtérítésére szolgáló gabonát Israel Lackenbacher raktárában tárolták, amit Joseph Kreuter tanúsítványa is bizonyít. A Joseph L. Seckel által elismert veszteség felének (4,5 mérő búza és 34,75 mérő kukorica) természetbeni megtérítését Mayer is vállalta, a másik veszteséget (178 mérő zab és zsákok) azonban ő sem ismerte el, ezért kérte az erről való döntést. Gottlieb Mayer továbbá azt állította, hogy a búzáról és kukoricáról elszámoltak az ellátási segéddel, ahol Péterfy József, az egerszegi járás aladószedője és Csesznák József, a muraközi járás akkori főszolgabírója is jelen volt. Csesznák továbbá megígérte, hogy a muraközi járásból meg fogja szervezni a gabona Pettauba történő fuvarozását, tehát szerinte a vármegye volt a felelős a gabona elszál-

³⁷ Csakaturn, ma Čakovec (Horvátország).

³⁸ Joseph L. Seckel beadványa Zala vármegye közgyűlésének (másolat). Kanizsa, 1818. augusztus 25. MNL ZVL IV.1.b. 1818. november 3. No. 2315. A beadványban a horvátországi főhadparancsnokság egyik (1817. december 20. Zágráb, no. 2029) leiratára és Gottlieb Mayer 1818. április 17-ei beadványára hivatkozott, ezek azonban nincsenek az aktában. Ehhez lásd MNL ZVL IV.1.b. 1818. február 23. No. 129. C. melléklet.

³⁹ Ez alapján tehát a búzából, a kukoricából és a zabból is 1,5 mérő gabonát számoltak egy zsákba.

⁴⁰ Joseph Kreuter főpék tanúsítványa (*Zeugniß*) (másolat). Kanizsa, 1816. szeptember 1. MNL ZVL IV.1.b. 1818. november 3. No. 2315.

lításáért. Végül pedig jelezte, hogy tudomása van a horvátországi főhadparancsnokság neki való tartozásairól, az említett 4000 váltóforintnyi követelés azonban nem az övé.⁴¹

Ezek után Szegedy Ferenc maga elé rendelte Gottlieb Mayert és Joseph L. Seckelt, és bemutatta nekik a helytartótanácsi leiratokat az ahhoz csatolt átiratokkal együtt.⁴² A jelentés szerint Seckel azzal érvelt, hogy a Thomas Waaser által készített jegyzéken csupán az ellátási segéd aláírása szerepel, a kereskedő azonban nem, ezért Israel Lackenbacher fiának vagyonkezelőit nem lehet ezen szállítási veszteségek (31,75 mérő zab és egy zsák) megtérítésére kötelezni. A másik veszteséggel (9 mérő búza, 69,5 mérő kukorica, 178 mérő zab és 170 zsák) kapcsolatban a jelentés szerint Seckel azt nyilatkozta, hogy ezek megtérítését még 1814-ben Gottlieb Mayer vállalta magára.⁴³ Ezzel szemben Mayer azt állította ugyanerről, hogy ő ezt akkor természetben megtérítette, és az akkori kanizsai ellátási segédnek átadta a gabonát, aki azt Israel Lackenbacher raktárába helyezte el.⁴⁴ Seckel a búza és a kukorica tárolását elismerte, a zabét azonban tagadta. Mindenesetre – a jelentés szerint – abban megegyeztek a kereskedők, hogy a 9 mérő búzát és 69,5 mérő kukoricát közösen meg fogják téríteni, az 52 zsákot pedig Seckel fogja pótolni. A gabona Kanizsáról Pettauba szállítását azonban nem vállalták, azzal érveltek, hogy azt az „adózó népnek” kellett volna már korábban is elfuvarozni. Ezzel kapcsolatban mellékeltek Csesznák József bizonyáglevelét.⁴⁵ A másik veszteség (178 mérő zab és 118 zsák) rendezésében azonban nem tudtak megegyezni.⁴⁶

Az első alispán azt jelentette a közgyűlésnek, hogy a Thomas Waaser ellátási segéd aláírását tartalmazó jegyzék alapján nem lehet az abban szereplő veszteség (31,75 mérő zab és egy zsák) megtérítésére kötelezni Israel Lackenbacher fiának vagyonkezelőit. Ehhez az eredeti kötelezvényre van szükség, amelyből kiderülne a kereskedő kötelezettségvállalása. A kereskedők által vállalt veszteséggel (52 zsákban 9 mérő búza és 69,5 mérő kukorica) kapcsolatban a szállítási költség vállalása volt kérdéses.⁴⁷ Csesznák József bizonyáglevelében már nem tudta tanúsítani, hogy 1814-ben elszállították-e a veszteség pótlására szolgáló gabonát Kanizsáról Pettauba, vagy egyáltalán megrendel-

⁴¹ Gottlieb Mayer beadványa Szegedy Ferenc császári-királyi kamarás és első alispánhoz (másolat). Kanizsa, 1818. augusztus 30. MNL ZVL IV.1.b. 1818. november 3. No. 2315.

⁴² Szegedy Ferenc császári-királyi kamarás és első alispán jelentése Zala vármegye közgyűlésének. Zalaegerszeg, 1818. november 3. No. 1042. MNL ZVL IV.1.b. 1818. november 3. No. 2315.

⁴³ A szállítási veszteség ebben az esetben nem mérőben, hanem köbölben szerepel a jelentésben, ami nyilvánvalóan elírás volt, ugyanis így nagyobb tömegű veszteségről lenne szó. Egy köböl búza két pozsonyi mérőnek felelt meg, metrikus térfogat-mértékegységben kb. 124 literre, tömegmértékegységben pedig 93 kilogrammra váltható át. *Bogdán* 1991. 304. o.

⁴⁴ Ehhez lásd Joseph Kreuter főpék tanúsítványa. Kanizsa, 1816. szeptember 1. MNL ZVL IV.1.b. 1818. november 3. No. 2315.

⁴⁵ Csesznák József főügyész bizonyáglevele (másolat). Zalaegerszeg, 1818. szeptember 6. MNL ZVL IV.1.b. 1818. november 3. No. 2315.

⁴⁶ Szegedy Ferenc császári-királyi kamarás és első alispán jelentése Zala vármegye közgyűlésének. Zalaegerszeg, 1818. november 3. No. 1042. MNL ZVL IV.1.b. 1818. november 3. No. 2315.

⁴⁷ MNL ZVL IV.1.b. 1818. november 3. No. 2315. A jelentésben Szegedy Ferenc hibásan nem mérőben, hanem köbölben adta meg a mennyiséget, a kukorica helyett pedig rozsról írt.

te-e ahhoz a fuvarozást. Szegedy Ferenc azonban egyrészt azzal érvelt, hogyha a vármegye nem állított volna ki fuvarosokat, akkor ezt nyilvánvalóan kérvényezték volna a zsidó kereskedők. Másrészt pedig a kereskedők egy konkrét mennyiség szállítására kötelezték magukat, amelyben ha veszteségek is keletkeztek, akkor az annak pótlására szolgáló gabonát is nekik kellett volna elszállítani, hiszen az eredetileg is benne volt a szállítandó mennyiségben. Ráadásul Gottlieb Mayer az általa fogadott fuvarosokkal, és nem az „adózókkal” végezte a szállítást, és azok ezért fizettek is a kereskedőnek. A veszteséget tehát a kereskedő fuvarosai okozták, ezért annak rendezése is az ő kötelezettsége. A maradék veszteséget (118 zsákban 178 mérő zab) pedig ugyancsak Gottlieb Mayernak kell megtéríteni, ugyanis ezért korábban ő vállalt felelősséget.⁴⁸

Végül Szegedy Ferenc azt javasolta, hogy az elkészítendő feliratban a közgyűlés kérvényezze a Helytartótanács közbenjárását az említett 4000 váltóforint vármegyének történő kifizetésével kapcsolatban. Gottlieb Mayer ugyanis úgy nyilatkozott, hogy ilyen összegű követelése nincs a horvátországi főhadparancsnokság felé, és mivel a vármegye már átvette a kereskedőtől a korábbi kincstári szállítmányokra vonatkozó adósleveleket, és ki is fizette neki azokat, nyilvánvalóan ez a pénzüsszeg a vármegyét illeti meg.⁴⁹ A közgyűlés a veszteségek ellentételezésére egy hónap határidőt adott a kereskedőknek, a teljesítés ellenőrzésével pedig Deák Antal főszolgabíróat bízták meg.⁵⁰

A közgyűlés felirata alapján a Helytartótanács 1818 decemberében átíratot küldött a horvátországi főhadparancsnokságnak, amelyben az 1813–1814-ben Kanizsáról Csáktornyára, Pettauba és Radkersburgba⁵¹ történt gabonaszállítmányozások veszteségeiről készített költségszámítások (*Kostenberechnung*) átküldését kérte. A főhadparancsnokság átküldte azokat, a veszteségek értékének (1173 váltóforint 3 krajcár) befizetését pedig a főhadparancsnokság ellátási ügyosztályának pénztárába rendelte (*Verpflegsdepartementskasse*). A Helytartótanács továbbította a vármegyének a költségszámításokat és az 1813–1814-ben zajlott szállítmányok idejére vonatkozó piaci árakat tartalmazó kimutatásokat.⁵²

Deák Antal 1819. márciusi jelentését csupán az 1820. decemberi közgyűlésen tárgyalták. Ő azt jelentette, hogy az 1818. novemberi közgyűlés végzése alapján egy hóna-

⁴⁸ MNL ZVL IV.1.b. 1818. november 3. No. 2315.

⁴⁹ Uo., illetve a Zala vármegyei közgyűlés Helytartótanácsnak küldött felirata (fogalmazvány). Zalaegerszeg, 1818. november 3. Uo.

⁵⁰ MNL ZVL IV.1.a. 1818. november 3. No. 2315.

⁵¹ Radgona/Regede/Radgonja, ma Bad Radkersburg (Ausztria).

⁵² A horvátországi főhadparancsnokság – Franz Ritter Marziani von Sacile (1763–1840) altábornagy által aláírt – átírat a Helytartótanácsnak. Zágráb, 1820. szeptember 12. No. 1640. MNL ZVL IV.1.b. 1820. december 11. No. 2311. A Helytartótanács horvátországi főhadparancsnokságnak küldött átíratára (Buda, 1818. december 15. No. 34395.) ebből lehet következtetni. A főhadparancsnokság átíratára a Helytartótanács Zala vármegye közgyűlésének küldött – gróf Brunsvik József helytartótanácsos és Kántz József titkár által aláírt – leiratának (Buda, 1820. október 3. No. 25027.) mellékleteként érkezett. Az átíratban jelzett mellékletek azonban nincsenek az aktában, csupán az őrzési helyéről való kiemelés jelző korabeli cédula. Ez azonban nem tartalmazza a kiemelés helyét.

pos határidővel felszólította Israel Lackenbacher fiának egyik vagyongazdáját, Jacob Zappertot, valamint Gottlieb Mayert a 9 mérő búza, a 69,5 mérő kukorica és az 52 zsák közös, utóbbit pedig a 178 mérő zab és 118 zsák megtérítésére. A kereskedők azt válszolták, hogy természetben azonnal, vagy a jelenlegi kanizsai piaci árral számolva készpénzben is hajlandók fizetni, a szállítási költségeket azonban nem vállalták. Az 1818. novemberi közgyűlés viszont nem döntött arról, hogy ha természetben fog történni az ellentételezés, akkor ki fogja átvenni, szállítani és fizetni a szállítási költségeket, vagy ha készpénzben, mikori és melyik piaci áron kell elszámolni. Deák Antal ezért ezekben nem tudott intézkedni. A horvátországi főhadparancsnokság Helytartótanácsnak küldött átirata és annak mellékletei alapján a közgyűlés a szállításokkal egyidejű piaci árban történő elszámolásról és annak készpénzben történő fizetéséről hozott végzést. A közgyűlés úgy döntött, hogy a pénzüsszeget a főszolgabírónak kell beszélnie, majd pedig jelentést tennie.⁵³

A Helytartótanács ezt követően több leiratot is küldött, amelyekben az ügy rendezését sürgették.⁵⁴ Sümeghy Mihály főszolgabíró 1821. júliusi jelentését azonban csak a novemberi közgyűlésen tárgyalták. A tisztviselő azt jelentette, hogy Jacob Zapperttól a 9 mérő búza, 69,5 mérő kukorica és 52 darab zsák ellenértékéért 240 váltóforint 11 krajcárt, míg Gottlieb Mayertől a 178 mérő zabért és 118 darab zsákért 932 váltóforint 52 krajcárt, összesen tehát 1173 váltóforint 3 krajcárt szedett be.⁵⁵ Mayer pedig kérvényezte a közgyűlés közbenjárását a kifizetést igazoló nyugta („nyugtatás”) kiállításával kapcsolatban, amely a horvátországi főhadparancsnokság hatásköréhez tartozott. Mivel pedig a 4000 váltóforint nem Gottlieb Mayer követelése volt, hanem a vármegyét illette, és az elszámolás addig nem történt meg, ezért a közgyűlés – a főhadparancsnokság döntése ellenére – a kereskedőktől beszédett pénzüsszeget a vármegye házi pénztárába rendelte, és utasította Sényi István főadószedőt, hogy Sümeghy Mihály főszolgabírótól vegye át, illetve a számadáskönyvbe vezesse be a bevételek közé

⁵³ Deák Antal Kapornak járás főszolgabírójának jelentése Zala vármegye közgyűlésének. Zalaegerszeg, 1819. március 15. MNL ZVL IV.1.a. 1820. december 11. No. 2312.

⁵⁴ A Helytartótanács – József nádor és gróf Pongrácz János titkár aláírásával ellátott – leirata Zala vármegye közgyűlésének. Buda, 1820. november 28. No. 29845. MNL ZVL IV.1.a. 1821. január 17. No. 8. és uo. IV.1.b. 1821. január 17. No. 8.; A Helytartótanács – gróf Brunszvik József helytartótanácsos és gróf Pongrácz János titkár által aláírt – leirata Zala vármegye közgyűlésének, Buda, 1821. március 27. No. 7917.; uo. IV.1.a. 1821. május 28. No. 1012.; A Helytartótanács – Végh István (1763–1834) helytartótanácsos és Petrovics Jakab titkár által aláírt – leirata Zala vármegye közgyűlésének. Buda, 1821. július 10. No. 18065. uo. IV.1.a. 1821. szeptember 24. No. 1841. és uo. IV.1.b. 1821. szeptember 24. No. 1841. Lásd ehhez még uo. IV.1.a. 1821. május 28. No. 1012. és uo. IV.1.a. 1821. szeptember 24. No. 1841.

⁵⁵ Sümeghy Mihály főszolgabíró jelentése Zala vármegye közgyűlésének. Gelse, 1821. július 30. MNL ZVL IV.1.a. 1821. november 5. No. 2270. A jelentést a Zala vármegyei közgyűlésnek a Helytartótanács számára küldött feliratához (Zalaegerszeg, 1821. november 5.) mellékletként csatolták. A főszolgabíró jelentésében nem Gottlieb Mayer neve, hanem egyik fiáé, Theophil Mayeré szerepel, a jegyzőkönyvi bejegyzésben pedig már ismét Gottlieb Mayer neve olvasható, ill. hibásan itt is köbölben, nem pedig mérőben adták meg a gabona ürmértékét.

ezt a tételt. A közgyűlés továbbá úgy döntött, hogy a Helytartótanácsnak küldendő feliratában – mellékelve a főszolgabíró jelentését – kérvényezni fogja a főhadparancsnokságtól a maradványösszeg (2826 váltóforint 57 krajcár) vármegye részére történő, kamatokkal együtt való kifizetését.⁵⁶

A Helytartótanács decemberben átiratot küldött a horvátországi főhadparancsnokságnak,⁵⁷ az pedig a magyarországi főhadparancsnokságnak. A Helytartótanács a magyarországi főhadparancsnokság átiratát áprilisban leküldte a közgyűlésnek szóló leiratához csatolva,⁵⁸ amely szerint a kereskedőktől beszedett veszteség értékkiegyenlítése (1173 váltóforint 3 krajcár) a vármegye követelésének teljesítéseként elismerhető, és bevételeként elszámolható.⁵⁹ Ez alapján 1822 novemberében Sényi István főadószedő bevezette a vármegye házipénztáráról vezetett számadáskönyvbe a tételt.⁶⁰

A szállítmányozások

Az 1813 októbere és 1814 júliusa között lezajlott szállítmányozások értelmezéséhez az ún. hatodik koalíciós háború belső-ausztriai, illír és itáliai hadszínterein történt események rövid ismertetése szükséges. I. Ferenc császár, csatlakozva az I. Napóleon francia császár elleni szövetséghez, 1813. augusztus 12-én hadat üzent a francia császárságnak. A hadvezetés készült a háborúra, a császári-királyi hadsereg állományának feltöltése már 1812-ben megkezdődött. A haderőt három területre csoportosította a hadvezetés: a legnagyobb létszámú hadsereget Karl Philipp Fürst zu Schwarzenberg (1171–1820) tábornagy parancsnoksága alatt Csehországban, a másikat Johann Karl Graf von Fresnel und Curel (1762–1831) altábornagy irányításával Bajorországgal szemben Felső-Ausztriában, a harmadikat pedig Johann Karl Freiherr von Hiller (1748–1819) altábornagy vezetése alatt Belső-Ausztriában az Illír Tartománnyal és az

⁵⁶ Zala vármegye közgyűlésének felirata a Helytartótanácsnak (tisztázat). Zalaegerszeg, 1821. november 5. MNL ZVL IV.1.a. 1821. november 5. No. 2270.

⁵⁷ A magyarországi főhadparancsnokság – Ferdinand Karl Joseph von Habsburg-Este főhadparancsnok által aláírt – átirata a Helytartótanácsnak (másolat). Buda, 1822. március 19. No. 825. MNL ZVL IV.1.b. 1822. június 10. No. 982. A Helytartótanács horvátországi főhadparancsnokságnak küldött átiratára (Buda, 1821. december 18. No. 31465.) ebből lehet következtetni.

⁵⁸ A Helytartótanács – József nádor és gróf Pongrácz János titkár által aláírt – leirata Zala vármegye közgyűlésének. Buda, 1822. április 2. No. 8549. MNL ZVL IV.1.b. 1822. június 10. No. 982.

⁵⁹ A magyarországi főhadparancsnokság – Ferdinand Karl Joseph von Habsburg-Este főhadparancsnok aláírásával ellátott – átirata a Helytartótanácsnak (másolat). Buda, 1822. március 19. No. 825. MNL ZVL IV.1.b. 1822. június 10. No. 982. Az átirat szövegében további iratokra hivatkoztak: 1817. december 3. No. 1933., 1818. február 7. No. 227. és 1822. március 19. No. 952.

⁶⁰ „Sümeghy Mihály Feő Biró Ur 1813-ik es [1]814-ik esztendőkbén Kanisáruł Potołban szállított Életesházi Transportokban eredett fogyatkozások miatt Követel Gabonák[na]k, és Üres Zsakok[na]k árait Majer Gotlieb Zsidótul be vett 932. f[orinto]k[a]t, 52. [krajcáro]k[a]t, Lachenbacher Zsidó Örökösinek Gondviselőjéül pedig 240. f[orinto]k[a]t 11. [krajcáro]k[a]t öszvössen 1173. f[orinto]k[a]t 3. [krajcáro]k[a]t incassalván [beszedvén] G.G. alatt lévő assignatio [kimutatás], s viszont nyugta szerint adminisztrálta.” Sényi István főadószedő által a vármegye házipénztáráról készített számadáskönyv: MNL ZVL IV.9.p. Feő Adó Szedői Számadás 1822-ik Katonai esztendőre az Házi Cássáruł, 1822. 4. o.

Itáliai Királysággal szemben vonták össze. Az 1813 szeptemberétől kezdődő hadműveletek során a belső-ausztriai hadsereg alakulatai 1814 januárjáig elfoglalták és megszállták az Illír Tartományhoz 1809-ben csatolt területeket. A hadműveletet alapvetően befolyásolta, hogy az 1813 októberében megkötött riedi szerződés értelmében Bajorország kilépett a Rajnai Szövetségből, és csatlakozott a francia császár elleni koalícióhoz. A dunai hadsereg Felső-Ausztriában való állomásoztatása ezáltal szükségtelenné vált, és a hadvezetés számára lehetőséget adott a hadsereg nagy részének az itáliai hadszíntérre való átcsoportosítására. 1814 januárjára az itáliai hadsereg szolgálatképes állományához nagyjából 100 000 katona és 10 000 ló tartozott. A hadszíntéren zajló hadműveletek Eugène de Beauharnais itáliai alkirály 1814 áprilisában történt lemondásáig tartottak. A hadsereget azonban ezt követően sem oszlatták fel, a főhadparancsnokság megszervezéséig az itáliai hadsereg főparancsnoksága maradt az illetékes katonai hatóság.⁶¹ Ezekkel a hadműveletekkel összefüggésben zajlottak az 1813 októbere és 1814 júliusa közötti szállítványozások.

Az 1813–1814-ben szervezett szállítványokról három jegyzéket készítettek különböző időpontokban, amelyeket feltehetően a szállítólevelekből, átvételi elismervényekből és nyugtákból állítottak össze.⁶² Ezekből állapítható meg az adott járat rakományának tömege, az átvett rakomány tömege és az ezek különbözetéből adódott veszteség mennyisége. Gottlieb Mayer szállítványairól az egyik jegyzéket 1814, a másikat 1816 augusztusában, Israel Lackenbacher fuvarjairól pedig 1817 júniusában állították ki. Ezek alapján Israel Lackenbacher 1814 júliusában és augusztusában Csáktornyról Pettauba, Gottlieb Mayer pedig 1813 októbere és 1814 júliusa között Kanizsáról Csáktornyára, Pettauba és Radkersburgba szállítványozott. A kereskedők hatalmas mennyiségű gabonát szállítottak, ami rendkívüli szervezést igényelt.

A vizsgálat ügyirataiban nem szerepelnek szerződések, de nem is hivatkoztak azokra. A vármegye tisztviselői feltehetőleg szóban egyeztek meg a kereskedőkkel. Mindenesetre a szállított áru feltételezhetően az 1812:I. törvénycikk alapján természetben behajtott kiegészítő adó, az ún. *subsidiium* volt. A törvénycikk szerint az országgyűlés 1 000 000 pozsonyi mérő rozst és 1 500 000 pozsonyi mérő zabot ajánlott fel.⁶³ Kérdés, hogy a különböző gabonafajták mennyire voltak helyettesíthetők egymással. A kereskedők ugyanis rozst nem szállítottak, kétszerest vagy más gabonafajtát (búza, árpa) is csak elhanyagolható mennyiségben az összmennyiséghez képest. Israel Lackenbacher nagyjából 4400 mérő rakományának 99%-a, Gottlieb Mayer 73 000 mérő szállítványának pedig 73%-a volt zab.

A kereskedők tehát kincstári tulajdonban lévő hatalmas mennyiségű termék szállítványozójaként működtek, amelyek bonyolult logisztikai feladatok ellátásához szükséges

⁶¹ Nagy-L. 2013. 364–370. o. és Lázár 2015. 111–114. o.

⁶² MNL ZVL IV.1.b. 1818. február 23. No. 129. A., B., C. melléklet.

⁶³ Lásd ehhez Poór 2003. 127–141. o.

tudás meglétét feltételezik.⁶⁴ A szállítmányozóknak rálátással kellett lenniük alapvetően minden logisztikai feladatkörre: a szállítás útvonalának és időzítésének megtervezésétől a fuvarosok kiválasztásán keresztül a fel- és lerakodásig, nem beszélve az esetleges kötelezettségvállalásról vagy a szerződések tranzakciós költségeiről. Mindkét kereskedő által teljesített szállítmányozások közvetlen forgalmúak voltak: a kiinduló- és végpont között valósult meg az árutovábbítás, útközben fel- és lerakodások nem történtek. A szállítást szekerekkel, nem pedig hajókkal bonyolították le. Ez azonban a szállítmány árához képest jóval nagyobb szállítási költséggel járt.⁶⁵ A Dráva és a Mura folyókon ugyanis a vízfolyással szemben kellett volna szállítani, ami ebben az időben még nem volt megoldott – ellentétben a vízfolyással megegyező irányban történő szállítással.⁶⁶

Szállítólevél kelte	Végpont	Rakomány					Veszteség		
		Búza	Kétszeres	Kukorica	Árpa	Zab	Búza	Kukorica	Zab
		Pozsonyi mérő							
1813. 10. 12.	Radkersburg					2228			48
1814. 02. 04.	Radkersburg			1747,5		152		31,5	
1814. 03. 02.	Pettau				918	642			9
1814. 03. 06.	Pettau		180	169	36	1060			2,1
1814. 03. 08.	Pettau		240	126		1898			2,3
1814. 03. 10.	Pettau		22,5	877,5		1470		0,5	
1814. 03. 14.	Pettau			87		1040			2
1814. 03. 15.	Pettau					1906			4,5
1814. 04. 04.	Pettau					2418			3,5
1814. 04. 12.	Pettau			1729,5		272		1,5	

⁶⁴ Ha valaki költözött már valaha, az el tudja képzelni, micsoda szervezést és ráfordítást igényel egy hozzátétőlegesen egy tonnáiig terhelhető, 20–30 m³ térfogatú tehergépjármű fel- és lepakolása. A hadseregellátásban részt vevő kereskedő („vállalkozó”) ideáltípusához lásd *Perjés* 1963a. 178–180. o. és *Uő* 1963b. 226–227. o.

⁶⁵ Vö. *Glósz* 2014. 138., 141. o.

⁶⁶ A Póka Antal főmérnök által – feltehetőleg 1830–1832 körül – készített leírásban (Tekéntetes Nemes Zala Vármegyének Vízi Leírása) a következőképpen írt a Dráván történő áruszállítással kapcsolatban: „A Hajózás csak lefelé gyakoroltatik és különös Privilegialt Hajós mesterek által gyakoroltatván [...]” A Murán való szállítással kapcsolatban pedig így fogalmazott: „Muhra folyón lehetne fel felé szintugy mint a Száva folyón mindenféle jószágot vitetni [...]. De hogy ezen felfelé való hajókázás meg történhessen, a hajókat szinte olly formára, mint amazok, mellyek Eszéktől fogva Zágrábnak, és onnénd Carinthia felé huzatnak, készíteni szükséges lenne.” Ehhez, ill. a folyón történő szállítás infrastruktúrájához és költségeihez lásd *Bencze – Bilkei – Degré* 1986. 27–28., 37–39. o.

Szállítólevél kelte	Végpont	Rakomány					Veszteség		
		Búza	Kétszeres	Kukorica	Árpa	Zab	Búza	Kukorica	Zab
		Pozsonyi mérő							
1814. 04. 15.	Csáktornya			189		2702			2
1814. 04. 21.	Pettau			517	800	200			
1814. 04. 22.	Pettau			601,5		1950			
1814. 04. 23.	Pettau			946		504			62
1814. 04. 26.	Pettau			694				36	
1814. 04. 30.	Csáktornya					878			12
1814. 05. 07.	Pettau					6044			4
1814. 05. 08.	Pettau					1968			
1814. 05. 09.	Pettau					3018			38
1814. 05. 13.	Pettau					604			
1814. 05. 13.	Pettau			1558,5		210			
1814. 05. 16.	Pettau			2274		152			
1814. 05. 20.	Pettau					5578			
1814. 05. 27.	Pettau		78	849					
1814. 06. 08.	Pettau					3472 ⁶⁷			
1814. 06. 10.	Pettau	6		1870,5	60	344		1,5	
1814. 07. 01.	Pettau	1411,5				1790	1,5		2
1814. 07. 03.	Pettau					4272			4
1814. 07. 04.	Pettau	682,5		51		3010	1,5		1
1814. 07. 06.	Pettau					2326			8
1814. 07. 10.	Csáktornya	1011					9		
1814. 07. 28.	Csáktornya					1068			12
Összesen		3111	520,5	14287	1814	53176	12	71	216,4

*1. táblázat: Gottlieb Mayer szállítmányozásai Kanizsáról
(MNL ZVL IV.1.b. 1818. február 23. No. 129. A. és B. melléklet alapján)*

⁶⁷ Ebben a sorban a rakomány mennyiségénél 1736 zsákban 3472 mérő, az átvett mennyiségnél pedig 1736 zsákban 3438,4 mérő zab szerepel. A kettő különbözete (17 zsákban 33,6 mérő) azonban feltehetően számolási vagy másolási hiba miatt nem szerepel veszteségként a jegyzékben, sőt az ügymenet során sem került elő, ezért én sem kalkuláltam ezzel a tétellel. MNL ZVL IV.1.b. 1818. február 23. No. 129. A. melléklet.

1813 októbere és 1814 júliusa között a Gottlieb Mayer által szervezett 32 járat során kerekítve összesen 3100 mérő búzát (146 tonna), 500 mérő kétszerest (22 tonna), 14 300 mérő kukoricát (571 tonna), 1800 mérő árpát (63 tonna) és 53 000 mérő zabot (1383 tonna) szállítmányozott Kanizsáról (együttesen 2185 tonna gabonát): Radkersburgba összesen 1700 mérő kukoricát és 2300 mérő zabot; Pettauba 2100 mérő búzát, 500 mérő kétszerest, 12 400 mérő kukoricát, 1800 mérő árpát és 46 100 mérő zabot; Csáktornyára pedig 1000 mérő búzát, 200 mérő kukoricát és 4600 mérő zabot.

Szállítólevél kelte	Rakomány				Veszteség
	Búza	Kukorica	Árpa	Zab	Zab
	Pozsonyi mérő				
1814. 07. 30.				2850	2,6
1814. 08. 05.	42	1,5	2	1520	29,1
Összesen	42	1,5	2	4370	31,7

2. táblázat: *Israel Lackenbacher szállítmányozásai Csáktornyáról Pettauba (MNL ZVL IV.1.b. 1818. február 23. No. 129. C. melléklet alapján)*

Israel Lackenbacher kerekítve 4400 mérő zabot (114 tonna) szállított Csáktornyáról Pettauba. A szállított zab mennyiségéhez képest a többi szinte jelentéktelen (28 zsák búza, egy-egy zsák kukorica és árpa) volt, és egy másik járattal kapcsolatos veszteség pótlása lehetett. A kereskedők tehát a stájerországi Pettauba szállították a legnagyobb mennyiségű gabonát.

1813 októberében Gottlieb Mayer 2228 mérő árpát szállítmányozott Kanizsáról Radkersburgba.⁶⁸ A hadsereg lovainak abrakolásához használt szemestakarmányból (*Hartfutter*) egy zsákba két mérőnyi árpát vagy zabot számoltak. Ebben az esetben tehát 1114 zsák árpa fuvarozását kellett megszervezni. A vizsgálat során kiderült, hogy Gottlieb Mayer nem a vármegyei tisztviselők által kiállított nem nemes adózókkal fuvaroztatott, akiknek elszámolták volna a fuvar, hanem saját maga bérelt fel fuvarosokat, sőt az „adózó nép” még fizetett is a szállítmányozónak, hogy ne nekik kelljen fuvarozni.⁶⁹ Ezáltal ugyanis nem kellett egy meghatározott időpontban egy másik településről a kánizsai katonai ellátási fiókraktárhoz szekereznie (vagy megfizetnie valakit maga helyett), és onnan igavonó állatait és szekerét megterhelve – termelési egységétől és családjától távollétben időt veszítve – egy másik település raktárába fuvarozni az árut. Nem szá-

⁶⁸ MNL ZVL IV.1.b. 1818. február 23. No. 129. B. melléklet.

⁶⁹ Szegedy Ferenc császári-királyi kamarás és első alispán jelentése Zala vármegye közgyűlésének. Zalaegerszeg, 1818. november 3. No. 1042. „[H]ozzájárulván még ehez az is, hogy Köztudományra akkori időben Gottlieb Mayer a Contribuensek helett fogadott fuvarosokat, és így az ő fuvarosi által okoztatott ezen fogyatkozás, a Contribuensek pedig, kik helyet ő fuvarosokat fogadott, bizonyosan jól meg fizettek néki, különben nem hordatta volna helyettek a gabonát Potolban.” MNL ZVL IV.1.b. 1818. november 3. No. 2315.

mítva az esetleges károkat: az igavonó állatok kifáradását, sérülését, sőt elpusztulását, vagy a szekér megrongálódását (kerék- vagy tengelytörés). Ezeket elvben megtérítette a Helytartótanács alá tartozó Tartományi Biztosság (*Provinzial Kommissariat*) illetékes kerületi pénztára vagy a főhadparancsnokság alatt működő Tartományi Hadbiztosság (*Provinzial Kriegskommissariat*) kerületi pénztára – kérdés persze, milyen áron számítva és mikor.⁷⁰

A Gottlieb Mayer által szervezett járatok esetében Kanizsa volt a gyűjtőpont, ahol az odaszállított gabona raktárban történő tárolását az ellátási segéd meg tudta szervezni.⁷¹ A raktárak befogadóképessége nyilvánvalóan befolyásolta a járatok időzítését, a fuvarosokat ugyanis úgy kellett a gyűjtőpontba szervezni, hogy az áru a lehető leggyorsabban a másik gyűjtőpontba kerüljön (adott esetben ez megegyezhetett a fogyasztási ponttal), és az sem volt elhanyagolható tényező, hogy minél kevesebb ideig kelljen tárolni és őrizni a gabonát. Gottlieb Mayernek tehát úgy kellett ezt megszerveznie, hogy az oda érkező és onnan továbbszállítandó gabona mozgatásához szükséges fuvarosok a megfelelő időben érkezzenek meg a kiindulópontba, hogy minél kevesebb legyen a tétlen idő és az ebből következő többletköltség. A kereskedőnek a szállítandó mennyiség ismeretében tudnia kellett, hány fuvarosra és szekérra lesz szükség, hiszen a feleslegesen megfogadott fuvarosok tovább növelték a szállítási költségeket.⁷² De közben számításba kellett vennie a raktárak tárolókapacitását és azt, hogy a végpontba előre meghatározott időben kellett érkeznie. Mindezt úgy, hogy az utak járhatósága nagymértékben függött az időjárás viszonyoktól.

1813 októberében – szekerenként 10 bécsi mázsát számítva – nagyjából 100 szekeres járatot kellett szervezni, amelyet 400 igavonó állat húzott.⁷³ A kereskedő a fuvarosoknak

⁷⁰ Horváth 2013. 251. o.

⁷¹ Ehhez lásd Szukits János szállítási biztos (*transportalis commissarius*) levelét Szegedy Ferenc császári-királyi kamarás és első alispánnak (Kanizsa, 1813. július 25. No. 15.) „[T]ekintet[es] N[emes] Somogy V[á]r[me]gyébül az 1812-dik esztendőbéli resta[n]tial[is] subsidiumot már a’ mult héten el kezdték bé hordatni; mivel most vagyon a Magazinumb[an] elegendő üresség, ezen N[emes] Megyébül is jó volna ha a’ restantia hová hamarabb bé küldetnék, hogy a’ hely mások által előre ne occupaltasson, Waaser Élés házi Tiszt Urtul azt is értettem, hogy az Alsó V[á]r[me]gyékb[en] lévő Arar[ialis] Magazinumokbul rövid idő alatt cir[ca] 80. ezer mására való liszt, és zabb fog érkezni Kanisára, mely innend továbbá fog transportaltatni.” MNL ZVL IV.9.y. 1814. No. 14.

⁷² Vö. Szukits János levelét Szegedy Ferenc császári-királyi kamarás és első alispánnak. Kanizsa, 1813. július 25. No. 15. MNL ZVL IV.9.y. 1814. No. 14. A szervezési hibával összefüggésben a következőket írta: „Tegnap ezen utolsó két járásokbul annyi szekér öszvő tódult, hogy nem lévén azokra mit rakatlatni, mivel a meg határozott quantum már kitélvén az Egerszegi Járásnak alsó Vidékjébül 50. ennyi hány szekeret üressen haza küldöttem.”

⁷³ A számításhoz lásd Szukits János által készített összesítő kimutatást (táblás jegyzés) és annak másolatát (Kanizsa, 1813. július 8. No. 5. és No. 6.). MNL ZVL IV.9.y. 1813. No. 13. A szállítási biztos 1813. június 30-a és július 8-a közötti időszakban Kanizsáról Radkersburgba történő fuvarokról készítette a kimutatást. A nyári hónapokban indított fuvarok során egy négyökrös szekérré nagyjából 15 bécsi mázsát, egy zsákra pedig egy bécsi mázsát számolt. Gottlieb Mayernek 1813 októberében 2228 mérő (közel 58 tonna) zabot kellett szállítványoznia, amely eszerint – bécsi mázsánként 56 kilogrammal számolva – kerekítve 1034 bécsi mázsát nyomott. Ehhez tehát szekerenként 15 bécsi mázsával kalkulálva 69 szekérré, 10 bécsi mázsával pedig 103 szekérré volt szükség. Vö. MNL ZVL IV.9.y. 1814.

német mérföldenként és bécsi mázsánként fizetett fuvarbért.⁷⁴ A járatot a szállítási felügyelők (*conductor*) kísérték, akiknek a kereskedő napidíjat fizetett.⁷⁵ A kereskedőnek a fel- vagy lerakodási pontokban – ha szükséges volt – további bérmunkásokat kellett fogadnia, akik a szekerekre való felrakodást gyorsították.⁷⁶ Ekkora mennyiség fuvarozásához szükséges infrastruktúra (igavonó állatok, szekerek és fuvarosok) nyilvánvalóan nem állt rendelkezésére a kereskedőnek Kanizsán, hanem a régióból kellett összeszervezni azokat. Ez pedig kiterjedt információs hálózattal való rendelkezést feltételez. A fuvarosoknak először tehát a felrakodási pontba kellett érkezni, reggeli indulás esetén hajnalban vagy pedig még az azt megelőző napon. Ebben az esetben a fuvarosoknak – még az indulás előtti éjjel – élelemre és szállásra, az igavonó állatoknak pedig vízre és takarmányra is szükségük volt.⁷⁷ A Kanizsa és Radkersburg közötti távolságra 12 német mérföldet (90 kilométert) számoltak,⁷⁸ amit nagyjából négy nap alatt tettek meg a megrakodott szekerek.⁷⁹ A hajnalban történő rakodással és a járat reggeli indulásával kalkulálva a fuvarosoknak és szállítási felügyelőknek szükségük volt három éjszaka szállásra, az igavonó állatoknak az éjszakai pihenőhelyeken kívül pedig olyan pontokra, ahol a marhák ellátására

No. 14. A szállítással kapcsolatban kirendelt küldöttség végzése (hátdoldal: Deputatio Végzése a Transportok vitele eránt, másolat). Zalaegerszeg, 1815. április 17. – Az 1815. áprilisában Kanizsáról Varasdra (Warasdin, ma Varaždin, Horvátország) történő fuvarokról készített végzés esetében azonban egy négyökrös szekérre már 10 bécsi mázsát (0,56 tonna) számoltak. A tavaszi hónapra – feltehetően az esőzések következtében felázott utak miatt – 1000 bécsi mázsá fuvarozásához 100 négyökrös szekéjjáratall kalkuláltak.

⁷⁴ A szállítással kapcsolatban kirendelt küldöttség végzése. Zalaegerszeg, 1815. április 17. „Tudósítassanak a Helységbéliek, hogy mivel most a leg főbb Kegyes Rendelésekhez képest a Fuvar bér minden mértföld, és mázsátul 5. [krajcár]okkal tüstént a fel rakodtatás helyén ki fog fizettetni, a Helységbéliek szekereiket magok állítsák ki, és magok helyett külsőket ne fogadjanak.” MNL ZVL IV.9.y. 1814. No. 14. – Egy német mérföld 7,5 kilométer.

⁷⁵ Ehhez lásd Csesznák József, a muraközi járás főszolgabírója által készített jegyzéket a Csáktornyáról Pettauba történt fuvarokról. Csáktornya, 1814. szeptember 12. MNL ZVL IV.9.y. 1814. No. 14.

⁷⁶ Ehhez lásd Szukits János szállítási biztos levelét Szegedy Ferenc császári-királyi kamarás és első alispánnak. Kanizsa, 1813. július 25. No. 15. MNL ZVL 1814. IV.9.y. No. 14.

⁷⁷ Lásd ehhez a szállítással kapcsolatban kirendelt küldöttség végzését. Zalaegerszeg, 1815. április 17. MNL ZVL IV.9.y. 1814. No. 14. „Különösen meg jegyeztetik, hogy a szekereknek előtte való nap délután előbb be kell állani Kanisára, és hogy minden 100. szekérral conductor küldessen, a ki magát a P[olitij] Comissarius Urnal jelentse, és a Nap költőkor rakadtassanak.”

⁷⁸ A kiinduló- és végpont közötti távolsághoz lásd a Szukits János szállítási biztos által készített összeítő kimutatást és annak másolatát. Kanizsa, 1813. július 8. No. 5. és No. 6. MNL ZVL IV.9.y. No. 13. Az útvonalhoz pedig lásd *Bencze – Bilkei – Degré* 1986. 140–148. o. és *T. Mérey* 1999. 100–102., 107–108. o.

⁷⁹ Lásd ehhez a Csesznák József, a muraközi járás főszolgabírója által készített jegyzéket a Csáktornyáról Pettauba történt fuvarokról. Csáktornya, 1814. szeptember 12. MNL ZVL IV.9.y. 1814. No. 14. A főszolgabíró a Csáktornya–Pettau közötti távolságra hat német mérföldet (45 kilométert) számolt, amelynek megtételét – a járat hosszát és a rakomány tömegét külön nem említve – az oda- és visszaút esetében is két napra kalkulálta. Ez alapján, ha a Kanizsa Radkersburg közötti távolságra 12 német mérföldet számolt a szállítási biztos, akkor feltehetően a szállítási idő is kétszeresére becsülhető. A becslés azért is kiemelendő, mert a szállítási időt a tervezett tényezőkön (pl. rakomány tömege, útminőség, színtemelkedés, révponton való átjutás) kívül előre nem tervezhetők (pl. kerék- vagy tengelytörés, igavonó állat sérülése, időjárási tényezők) is megnövelhették. Vö. *Glósz* 2014. 132–135. o.

lehetőség volt.⁸⁰ A végpontban való lerakódás után ezt a távolságot nyilvánvalóan visszafele is meg kellett tennie a szekereknek, és lehetőleg nem üresjáratban,⁸¹ ugyanis ebben az esetben a teljes szállítási költséget egy szállítványra kellett terhelni. A kereskedők, akik kiterjedt beszerző hálózattal rendelkeztek, visszaútra is szerezhettek megbízást, így csökkentek a szállítási költségek, alacsonyabb árakat tudtak ajánlani, lényegében versenylőnyre tettek szert. A kiindulási és végpont közötti távolság oda-vissza történő megtételére tehát nyolc nap számolható. A fuvarosoknak a fuvarbért, a szállítási felügyelőknek pedig aapidíjat nyilvánvalóan a visszaútra is meg kellett fizetni. A szállítási költséget tovább növelte az út-, híd- és révvámok megfizetése.⁸² Ezeket feltehetőleg a járatot kísérő szállítási felügyelők fizették ki, majd elszámoltak a kereskedővel.

1814 februárjában Kanizsáról szintén Radkersburgba szállítványozott Gottlieb Mayer: 1241 zsákban 1747,5 mérő kukoricát és 152 mérő zabot (összesen 74 tonna). Ezt a mennyiséget nagyjából 130 négyökrös szekérral bonyolították le.⁸³ Nem számítva az 1814 áprilisában és júliusában Csáktornyára menő két-két járatot, március és július között Pettauba szállítványozott. A Kanizsa és Pettau közötti távolságra ugyancsak 12 német mérföld számolható, amelynek megrakodott szekerekkel való megtételére szintén négy nap becsülhető.⁸⁴ Ezt azonban megnövelhette a járat folyón való átkelése. A Pettauba indított járatok esetében ugyanis a fuvarosoknak át kellett kelniük a Mura folyón. Ez a révvám megfizetésével nem csupán a szállítási költséget, hanem a szállítási időt is jelentősen növelhette. A szállítást ugyanis úgy kellett megszervezni, hogy a szekerek ne torlódjanak fel a réveknél, és ne keletkezzen jelentős idővesztés a kompra való várakozással. A szállítási idő megnövekedésének elkerülése érdekében egy járat akár több révátkelőt is használhatott, ami azonban a megtett távolságot növelte meg.⁸⁵

⁸⁰ A Zala vármegyei úthálózatról 1831-ben készített leírásban (Az ország utak tabellaris leírása) a Kanizsa–Radkersburg távolság – megrakodott szekerekkel való – megtételével kapcsolatos kérdésre („A terhes szekér közönséges hajtással mennyi idő alatt járhatja bé azon Utat”) adott válasz befejezetlenül maradt: „Nagy Kanizsáról ha reggel korán meg indul jó utban, délre eljöhét Letenyére, ott meg etetvén mégyen Vöröcsökgig, vagy Dobriig – más nap jókor el érhet Alsó Lendvára és ott meg etetvén éjszaka Bellatinczig, – a honnéd egy óra folyása után könnyen Vass Vármegye szélét elérheti...” *Bencze – Bilkei – Degré* 1986. 148. o.

⁸¹ Ehhez lásd *Glósz* 2014. 136. o.

⁸² Ehhez lásd *Bencze – Bilkei – Degré* 1986. 147., 157. o. és *T. Mérey* 1999. 100–101. o.

⁸³ Egy zsákba 1,5 mérő (60 kilogramm) kukoricát vagy 2 mérő (52 kilogramm) zabot mertek. MNL ZVL IV.1.b. 1818. február 23. No. 129. B. melléklet. A szekerek számának kiszámításához lásd a 73. jegyzetet.

⁸⁴ Szukits János szállítási biztos által készített összesítő kimutatások („sommás kiírás”, „summarium extractus”). Kanizsa, 1813. október 31. 4. melléklet, ill. 1813. november 3. 3. melléklet. MNL ZVL IV.9y. 1813. No. 13. A Kanizsa és Ormosd (ma Ormož, Szlovénia) közötti távolságra 9 német mérföldet (67,5 kilométert) számoltak, az Ormosd–Pettau távolságra pedig 3 német mérföld (22,5 kilométer) becsülhető. Az útvonalhoz lásd *Bencze – Bilkei – Degré* 1986. 69–72., 118–119. o. és *T. Mérey* 1999. 100–103. o.

⁸⁵ Vö. A szállítványozással kapcsolatban kirendelt küldöttség végzése. Zalaegerszeg, 1815. április 17. „Hogy a Szekererek a vitelben öszve ne tóduljanak, Politi Comissarius Ur arra fog ügyelleni, hogy egyik Nap a Transport a Kottori, másnap a Letenyei Réveken tétessen által.” MNL ZVL IV.9y. 1814. No. 14.

Márciusban Gottlieb Mayer hat járatot szervezett Pettauba. Az egyik márciusi járat 266 hordó sütőlisztet (*Backmehl*) is szállított, amely nagyjából 1230 mázsát (69 tonna) nyomott (nem számítva a tárolóedények tömegét). Egy másik márciusi járat során pedig 130 hordóban 4,92 mázsa (0,3 tonna) főzlisztet (*Kochmehl*) és 634,76 mázsa (36 tonna) sütőlisztet szállítmányozott a kereskedő.⁸⁶

Gottlieb Mayer áprilisban és júliusban Csáktornyára is szállított. A Kanizsa és Csáktornya távolságra hozzávetőlegesen 7 mérföld (kb. 50 kilométer) számolható, amelynek megrakodott szekerekkel való megtételére két nap becsülhető. A Murán való átkelés – akárcsak a Pettauba történt fuvarozás esetén – a Kotor⁸⁷ vagy a Letenye közelében lévő révnél történt.⁸⁸

A másik kereskedő, Israel Lackenbacher két, Csáktornyáról Pettauba történt szállítmányozása került csupán előtérbe a vizsgálat során. 1814 júliusában 2850 mérő zabot, augusztusban pedig 42 mérő búzát, 1,5 mérő kukoricát, 2 mérő árpát és 1520 mérő zabot szállított.⁸⁹ A két település közötti távolságra 6 mérföldet (45 kilométert), megtételére pedig két napot számoltak. A júliusi rakományt – a nyári hónapokra szekerenként 15 bécsi mázsával számolva – nagyjából 130 szekér, az augusztusit pedig 50 szállította.⁹⁰

Miután a fuvarosok megérkeztek a végpontba, a szállítási felügyelő átadta a kiindulási pontban kiállított és a rakomány mennyiségét tartalmazó szállítólevelet (*Lieferschein*) az ellátási tisztnak, aki lerakatta az árut a szekerekről, megmázsáltatta és átvette a rakományt. Az ellátási tiszttel elismervényt (*Recepisse*) állított ki az árurol, és ha a szállítólevél szereplő árumennyiség eltért az átvett rakomány tömegétől, az elismervényen feltüntette a veszteség mennyiségét. Ezekből több példányt állítottak ki: az átvevőnél maradt egy példány, egy pedig a szállítmányozóhoz került, amellyel mindketten tanúsítani tudták az átvételt. A kereskedő ezekkel tudta igazolni a megrendelő vármegyei közgyűlés felé, hogy teljesítette a szállítást, és ez alapján tudta elkönyveltetni a kiadásait, majd pedig – a vármegye kifizetése után – a bevételét a számadáskönyvben (*Handlungsbuch*).⁹¹ Az elszámolás miatt a szállítmányokról készített elismervényt vagy nyugtát a közgyűlés lemásoltatta, hogy a főadószedő is be tudja vezetni a hadi-, vagy bizonyos esetekben a házipénztár számadáskönyvébe az adott költségét. Ezután számolt el a vármegye a Tartományi Biztosság soproni kerületének pénztárával.

⁸⁶ MNL ZVL IV.1.b. 1818. február 23. No. 129. A. melléklet.

⁸⁷ Kottori, ma Kotoriba (Horvátország).

⁸⁸ Az útirányhoz és a távolsághoz lásd *Bencze – Bilkei – Degré* 1986. 69–72., 151–157. o. A Kanizsa és Csáktornya közötti távolságra a Letenye mellett lévő rév irányába 27 187 bécsi ölet (1,896 méterrel számolva 51,5 kilométer), a Kotor közelében található rév felé vezető útra pedig 29 273 bécsi ölet (55,5 kilométer) számoltak az útleírásban, amelyek alapján 7 mérföldre becsültem meg az út hosszát. Ez utóbbinak megtételét megrakodott szekérrel mintegy másfél napra kalkulálták: „Terhes szekér Kanizsától délre Kottoriig jön – onnét Perlakra hálásra, – másnap délre Csáktornyára...” Vö. *T. Mérey* 1999. 86., 100–103. o.

⁸⁹ MNL ZVL IV.1.b. 1818. február 23. No. 129. C. melléklet.

⁹⁰ Csesznák József, a muraközi járás főszolgabírója által készített jegyzék a Csáktornyáról Pettauba történt fuvarokról. Csáktornya, 1814. szeptember 12. MNL ZVL IV.9.y. 1814. No. 14.

⁹¹ 1814 augusztusában hat márciusi, egy áprilisi, két júniusi és négy júliusi fuvarot fizetett ki a vármegye Gottlieb Mayernek. MNL ZVL IV.1.b. 1818. február 23. No. 129. A. melléklet.

Szállítólevél kelte	Búza	Kukorica	Zab	Búza	Kukorica	Zab	Búza	Kukorica	Zab	Teljes rakományhoz viszonyított arány (%)
	Pozsonyi mérő			Zsák (db)			%			
1813. 10. 12.			48			24			2,15	2,15
1814. 02. 04.		31,5			21			1,8		1,66
1814. 03. 02.			9			5 ⁹²			1,4	0,58
1814. 03. 06.			2,1			1			0,2	0,15
1814. 03. 08.			2,3			1			0,12	0,1
1814. 03. 10.		0,5			1			0,06		0,02
1814. 03. 14.			2			1			0,19	0,18
1814. 03. 15.			4,5			2			0,24	0,24
1814. 04. 04.			3,5			2			0,14	0,14
1814. 04. 12.		1,5			1			0,09		0,07
1814. 04. 15.			2			1			0,07	0,07
1814. 04. 23.			62			31			12,3	4,28
1814. 04. 26.		36			24			5,19		5,19
1814. 04. 30.			12			6			1,37	1,37
1814. 05. 07.			4			2 ⁹³			0,07	0,07
1814. 05. 09.			38			19			1,26	1,26
1814. 06. 10.		1,5			1			0,08		0,07
1814. 07. 01.	1,5		2	1		1	0,11		0,11	0,11
1814. 07. 03.			4			2			0,09	0,09
1814. 07. 04.	1,5		1	1		1	0,22		0,03	0,07
1814. 07. 06.			8			4			0,34	0,34
1814. 07. 10.	9			6			0,89			0,89
1814. 07. 28.			12			6			1,12	1,12
Összesen	12	71	216,4	8	48	109	0,39	0,5	0,41	0,41

3. táblázat: A Gottlieb Mayer szállítványozásaiban keletkezett veszteségek
(MNL ZVL IV.1.b. 1818. február 23. No. 129. A. és B. melléklet alapján)

⁹² A dőlttel szedett számok saját számításaim.

⁹³ A 4 mérőnyi zabvesztéséghöz nem jegyezték fel 2 teljes zsákot, így a zsákok összesítésénél a 141 teljes zsák helyett 139 szerepel, amihez még 31 üres zsákot számoltak. Így kalkuláltak összesen 170 zsákot. MNL ZVL IV.1.b. 1818. február 23. No. 129. B. melléklet.

Gottlieb Mayer szállítmányozásairól az egyik jegyzékben összesítve 6 zsákban 9 mérő búza, 46 zsákban 69,5 mérő kukorica és 89 zsákban 178 mérő zab,⁹⁴ a másik jegyzékben pedig 3 mérő búza, 2 mérő kukorica és 38,4 mérő zab veszteséget jegyeztek fel.⁹⁵ Az utóbbi jegyzékben azonban egy tételt (33,6 mérő zab) nem írtak össze. Enélkül összesen 12 mérő búza, 71 mérő kukorica és 216,4 mérő zab veszteség keletkezett. A vizsgálat során csak az előbbi jegyzékben szereplő tételek kerültek elő, az utóbbival kapcsolatban tehát feltehetően már megtörtént az elszámolás. A kereskedő 32 járata során kilenc esetben nem volt veszteség (ezek értelemszerűen nem szerepelnek a 3. táblázatban), 20 esetben 2% alatti, három esetben pedig 2% feletti veszteség számolható. Utóbbiak közül az egyik járat rakománya 2228 mérő zab, vesztesége 48 mérő (az összmenyiség 2,15%-a); a másik járat rakománya 946 mérő kukorica és 504 mérő zab, vesztesége 62 mérő zab (a zab összmenyiségének 12,3%-a, a rakomány összmenyiségének 4,28%-a); a harmadik járat rakománya 694 mérő kukorica, a vesztesége pedig 36 mérő (az összmenyiség 5,19%-a) volt.

Szállítólevél kelte	Zab			Teljes rakományhoz viszonyított arány (%)
	Pozsonyi mérő	Zsák (db)	%	
1814. 07. 30.	2,6	1	0,09	0,09
1814. 08. 05.	29,1	14	1,91	1,86
Összesen	31,7	15	0,73	0,72

4. táblázat: Az Israel Lackenbacher szállítmányozásaiban keletkezett veszteségek (MNL ZVL IV.1.b. 1818. február 23. No. 129. C. melléklet alapján)

Israel Lackenbacher egyik járatának rakománya 2850 mérő zab, vesztesége 2,6 mérő, másik járatának rakománya 42 mérő búza, 1,5 mérő kukorica, 2 mérő árpa és 1520 mérő zab, vesztesége pedig 29,1 mérő zab volt. Összesen 31,75 mérő zab veszteség képződött. Ezek közül egyik esetben sem érték el a szállított zab összmenyiségének 2%-át.

Ezek alapján azonban megállapítható, hogy a kereskedők szállítmányaiban keletkezett veszteségek lényegében elhanyagolhatók voltak az adott járat által fuvarozott rakomány tömegéhez képest.⁹⁶ A veszteségek okát nem jegyezték fel, és a vizsgálat során sem tértek ki rá. Ekkora mennyiségű rakományok esetében nyilvánvalóan számolható előre valamennyi veszteség, de ahogy látható, egyes járatoknál egyáltalán nincs, másoknál pedig volt veszteség. Ezt a rendszertelenséget azonban az okozhatta, hogy egyik

⁹⁴ A jegyzékben a kukoricaveszteség esetében összesítésként a 69 mérő helyett 69,5 szerepel, és az ügymenet során végig ezzel kalkuláltak. MNL ZVL IV.1.b. 1818. február 23. No. 129. B. melléklet.

⁹⁵ A jegyzékben nem minden veszteséghez jegyeztek fel zsákokat. Az összesítésben 11 teljes és 2 üres zsák szerepel. MNL ZVL IV.1.b. 1818. február 23. No. 129. A. melléklet.

⁹⁶ Megjegyzendő, hogy ezek a veszteségek nagyrészt a pettaui ellátási fiókraktárba történt szállítások során keletkeztek, mire a harcoló alakulatok közelében levő feldolgozási vagy fogyasztási pontokba ért a gabona, ennél nagyobb veszteség is keletkezhetett.

járat esetében kisebb, másik esetében pedig nagyobb mértékben sérült a rakomány, de lopás, a fuvarszközök vagy az igavonó állatok sérülése, illetve egy szervezési hiba is eredményezhetett eltéréseket a veszteség mennyiségében. A lényeg éppen ezért sokkal inkább az elszámolás kérdése.

Elszámolás

Mindenekelőtt tisztázandó az ügyleti szereplők helyzete. A keresleti oldalon egyetlen vásárlóként (megbízó) a vármegyei közgyűlés állt, ezért úgy tűnhet, mintha monopzóniaként⁹⁷ lehetne leírni a helyzetet, ahol a vevő élvezett előnyt, irányította a tárgyalásokat és rendelkezett jelentős árbefolyásoló erővel. Csakhogy a vásárló utasítás közvetkeztében kényszerült beszerezni, és eszerint hatalmas mennyiségű gabonát kellett menetrendszerűen adott helyekre szállítania. Mivel önköltségen (saját szervezésben és infrastruktúrával) drágább vagy egyáltalán bizonytalan lett volna a teljesítés, maradt a kiszervezés lehetősége. A vásárló nem igazán kockáztathatott, főként egy olyan időszakban, amikor adott esetben egy szállítmány meg nem érkezése vagy késése befolyással lehetett akár egy hadműveletre is. Ezzel szemben a kínálati oldalon alig volt olyan eladó (megbízott), aki rendelkezett az ilyen méretű szállítványozási ügyletek teljesítéséhez szükséges feltételekkel. A vármegyei közgyűlésnek fuvaroztatnia kellett, de nem kereskedhetett. A kereskedők viszont visszaútra is szerezhettek megbízást, ezáltal csökkenthették szállítási költségeiket, így esetleg alacsonyabb árakat tudtak ajánlani. A velük való megegyezés általában a nyilvánosan meghirdetett árlejtéseken vagy árveréseken történt, ahol az ügylet szereplői igyekeztek elérni a számukra legjobb feltételeket.⁹⁸ Ebben az esetben a vásárlás körülményei és a helyettesíthetőség szükségossége miatt a tárgyalások során a szolgáltatást kínáló kereskedők voltak helyzeti előnyben.

Mivel a vármegye tisztviselői feltehetőleg szóban egyeztek meg a kereskedőkkel, a megegyezés feltételei kérdésesek, a kötelezettségekre is csak a vizsgálatból lehet következtetni. A feltételek betartása és számonkérése azonban már más kérdés. Mindenesetre a veszteségek elszámolására vonatkozó megkeresés nem a vásárló felől érkezett, hanem az eladó irányából. Ezek elszámolására vonatkozóan eredetileg a természetben való kiegyenlítésben egyezhettek meg az ügylet szereplői. Az elszámolás módja azonban egyezkedések tárgyává vált a későbbiekben.

Gottlieb Mayer, bár kötelezettséget vállalt a veszteségek szállítására, nem teljesítette azt, hanem az Israel Lackenbacher kereskedőház raktárában tárolta a kárpótlásra szánt terményt. A kereskedők közötti kooperáció tehát egyértelmű, a tárolásra vonatkozó feltételek azonban kérdésesek, ugyanis a vizsgálat során egymásra hárították a fele-

⁹⁷ Egyedvásárlói helyzet, vagyis egy vásárló van uralkodó helyzetben a piacon. Lásd ehhez *Halmos – Tamás* 2022a. 283. o.

⁹⁸ Lásd ehhez *Halmos – Tamás* 2022b. 27. o.

lősséget. Israel Lackenbacher számvevője hiába kérvényezte, mégsem szállították el a raktárban tárolt gabonát. Nemcsak a szállítási költséget nem akarta megfizetni, hanem a felelősséget sem akarta a továbbiakban vállalni, ezért az egyre növekvő értékcsökkenést elkerülendő átcsakoltatta és eladta az egérjárta gabonát. A gabona tárolása költséggel járt,⁹⁹ a romlott termény piaci ára pedig folyamatosan csökkent. A cég nevében nyilatkozó számvevő nem tudta, mikor fogják elszállítani a gabonát, meddig kell még tárolnia, de az elszámolás módja is kérdéses lehetett.

Ha természetben számoltak volna el, akkor az ellátási fiókraktár beosztottja feltehetőleg nem vette volna át a romlott gabonát. Seckel tehát hiába tárolta tovább, eladni vagy beszámítani már nem tudta volna azt, sőt újra be kellett volna szereznie a gabonát. Ha pedig pénzben számoltak volna el, kérdéses, milyen áron számították volna be a romlott terményt (ha egyáltalán).¹⁰⁰ A számvevő ezért az eladás mellett döntött. Az átcsakolásból pedig úgy tűnik, a kimerülő gabonakészletek okozta áremelkedést kihasználva nem is csökkentett áron.¹⁰¹ Ha ugyanis tovább várt volna, az új termés piacra kerülésével a gabona piaci ára is visszaesett volna.¹⁰²

A kereskedők a búza és kukorica esetében először a közös kötelezettségvállalásban egyeztek meg, végül azonban, mivel a számvevő adta el, ennek értékét Israel Lackenbacher fiának vagyongazdálkodói egyenlítették ki, a zabét pedig Gottlieb Mayer térítette meg. A kereskedők a veszteség természetben való megtérítése esetén továbbra sem vállalták a szállítási költségeket, ezért a készpénzben történő rendezésben egyeztek meg a vármegye tisztviselőivel. Az elszámolás nem az aktuális, hanem a szállítmányozásokkal egyidejű kanizsai piaci árakon történt.¹⁰³ A számvevő pedig az Israel Lackenbacher szállítmányai során keletkezett veszteségekért nem vállalt kötelezettséget, de nem is találták felelősségre vonhatónak a tisztviselők.

A kereskedők még az elismert veszteségről is egyezkedtek, helyzeti előnyüket nem csupán az ügyletekkel kapcsolatos tárgyalások, hanem az elszámolások során is megpróbálták érvényesíteni. A tisztviselők pedig a vármegye más, korábbi követeléseinek ügyében is eljárak a vizsgálat során, és elérték, hogy a horvátországi főhadparancsnokság követelésének ellentételezéséül szolgáló pénzüsszeget a kereskedők a vármegye házipénztárába fizessék be, és azt a vármegye egy korábbi követelésével szemben számolják el. A vármegyei tisztviselőknek nem állt érdekükben a főhadparancsnokság követelését behajtani. Az elszámolással kapcsolatban így mindkét ügyleti szereplő nyert. Az ügy során tehát nem csupán a kereskedők, hanem a vármegyei tisztviselők és

⁹⁹ *Glósz* 2014. 146. o.

¹⁰⁰ A kanizsai piaci árakhoz lásd *Sasfi* 1993. 165–212. o. és *Glósz* 2014. 149., 153., 155., 159. o. A gabona piaci áraihoz lásd *Szőnyi* 1935. 201–209. o. és *Dányi* 2007.

¹⁰¹ „Igazán nagy haszonnal nem a gabonának a drágább piacokra juttatása, hanem tárolása, s a megfelelő pillanatban piacra dobása kecsegtetett.” *Glósz* 2014. 161. o. Idézi még *Horváth* 2016. 249. o.

¹⁰² *Glósz* 2014. 159. o.

¹⁰³ Deák Antal, Kapornak járás főszolgabírójának jelentése Zala vármegye közgyűlésének. Zalaegerszeg, 1819. március 15. MNL ZVL IV.1.a. 1820. december 11. No. 2312.

a kereskedők közötti – a főhadparancsnoksággal szembeni – kooperáció is feltételezhető. Bár Israel Lackenbacher még a vizsgálat kezdete előtt meghalt, Gottlieb Mayer esetében az évekig elhúzódó vizsgálat sem okozott problémát, továbbra is részt vett a vármegyében állomásozó katonai alakulatok ellátásában.

RÖVIDÍTÉSEK

MNL ZVL	Magyar Nemzeti Levéltár Zala Vármegyei Levéltára
IV.1.a.	Köz- és részgyűlési jegyzőkönyvek
IV.1.b.	Közgyűlési iratok
IV.9.p.	Zala vármegye főadószedőjének iratai. A vármegyei adószedők számadáskönyvei
IV.9.y.	Zala vármegye főadószedőjének iratai. Katonatartásra szedendő élelmiszer-kivetés
MNL SVL	Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Vármegyei Levéltára
IV.1.a.	Közgyűlési iratok

BIBLIOGRÁFIA

- Bencze – Bilkei – Degré* 1986. Zala megye leírása a reformkorban két korabeli forrás alapján. Szerk. *Bencze Géza – Bilkei Irén – Degré Alajos*. (Zalai gyűjtemény 23.) Zalaegerszeg, 1986.
- Bogdán* 1980. *Bogdán István*: Gabonafélénk térfogatsúlya a XVIII/XIX. század fordulóján. *Agrártörténeti Szemle*, 22. (1980) 3–4. sz. 527–590. o.
- Bogdán* 1991. *Bogdán István*: Magyarországi ür-, térfogat-, súly- és darbmértékek 1874-ig. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai 4. Levéltár- és történeti forrástudományok 7.) Budapest, 1991.
- D. S.* 1897. *D. S.*: Szállítmányozási ügylet. In: A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. 15. k. Budapest, 1897. 381–383. o.
- Dányi* 2007. *Dányi Dezső*: „Az élet ára”. Gabona és élelmiszerárak Magyarországon, 1750–1850. (Történeti statisztikai tanulmányok 10.) Budapest, 2007.

- Ember* 1940. *Ember Győző*: A M. Kir. Helytartótanács ügyintézésének története, 1724–1848. Budapest, 1940.
- Fél – Hofer* 1997. *Fél Edit – Hofer Tamás*: Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban. Budapest, 1997.
- Felhő – Vörös* 1961. *Felhő Ibolya – Vörös Antal*: A helytartótanácsi levéltár. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai 1. Levéltári leltárak 3.) Budapest, 1961.
- Glósz* 2014. *Glósz József*: Gabonakereskedelem Magyarországon a 19. század első felében. Budapest, 2014.
- Halmos – Tamás* 2022a. *Halmos Károly – Tamás Máté*: A hadsereg, a kereskedő és a szerződés. A hadseregellátás intézményi működése a 19. század eleji Habsburg Monarchiában. In: Területi egyenlőtlenség – intézményi változás. (Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv 2022.) Budapest, 2023. 273–316. o.
- Halmos – Tamás* 2022b. *Halmos Károly – Tamás Máté*: Forgalmazás, kereskedelem, bizalmatlanság. A hadseregellátásról. *Korall*, 23. (2022) 89. sz. 23–44. o.
- Héjja* 2009. *Héjja Julianna Erika*: Békés vármegye archontológiája és prozopográfiája, 1715–1848. (Közlemények Békés megye és környéke történetéből 11.) Gyula, 2009.
- Horváth* 2013. *Horváth Gergely Krisztián*: Bécs vonzásában. Az agrárpiacosodás feltételrendszere Moson vármegyében a 19. század első felében. Budapest, 2013.
- Horváth* 2016. *Horváth Gergely Krisztián*: Terményből piac. *Aetas*, 31. (2016) 1. sz. 245–251. o.
- Instruction 1789. Instruction für die Militar-Verpflegs-Beamte in Kriegs- und Friedens-Zeiten. Wien, 1789.
- Kaposi* 2009. *Kaposi Zoltán*: Kanizsa gazdasági struktúrájának változásai, 1743–1848. Nagykanizsa, 2009.
- Kiss – Schramek* 2016. Pest megye évszázadai. Hivatal történeti áttekintés. Szerk. *Kiss Anita – Schramek László Péter*. Budapest, 2016.
- Kriegs Commissariate und Cassen [181?]. *Kriegs Commissariate und Cassen*. [S. l., 181?] <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeftar/24566/view/?p-g=1&bbox=302%2C-6977%2C10446%2C-249> (A letöltés időpontja: 2023. április 19.)

- Lázár* 2015. *Lázár Balázs*: A Magyar Királyság katonasága a Habsburg Birodalom hadseregében (1741–1815). In: Magyarország hadtörténete. III. k. Magyarország a Habsburg Monarchiában, 1718–1919. Szerk. *Hermann Róbert*. Budapest, 2015. 41–114. o.
- Lázár* 2020. *Lázár Balázs*: A császári-királyi hadsereg ellátási rendszere a Magyar Királyságban az 1751. évi szabályzattól 1815-ig. *Történelmi Szemle*, 62. (2020) 4. sz. 549–564. o.
- Magyar és Erdély ország 1823. Magyar és Erdély ország. *Hazai 's külföldi tudósítások*, 1823. október 15. (31. sz.) 241–242. o.
- Militär-Schematismus 1819. Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthums. Wien, 1819.
- Nagy* 1975. *Nagy István*: Departamentum, referáda, büro a Helytartótanács ügyintézésében, 1783–1848. *Levéltári Közlemények*, 46. (1975) 1. sz. 129–139. o.
- Nagy-L.* 2013. *Nagy-L. István*: A császári-királyi hadsereg, 1765–1815. Szervezettörténet és létszámviszonyok. Pápa, 2013.
- Perjés* 1963a. *Perjés Géza*: Élelemellátás, logisztika és stratégia a vasutak elterjedése előtti kétszáz esztendőben. Hadtáptörténeti tanulmány. *Hadtörténelmi Közlemények*, 10. (1963) 1. sz. 216–281. o.
- Perjés* 1963b. *Perjés Géza*: Mezőgazdasági termelés, népesség, hadseregélelmezés és stratégia a 17. század második felében (1650–1715). (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 29.) Budapest, 1963.
- Perjés* 1963c. *Perjés Géza*: Az élelemellátás kérdése Napóleon oroszországi hadjáratában. *Századok*, 97. (1963) 3. sz. 528–564. o.
- Perjés* 1980. *Perjés Géza*: Megjegyzések Bogdán István tanulmányához. *Agrártörténelmi Szemle*, 22. (1980) 3–4. sz. 590–591. o.
- Poór* 2003. *Poór János*: Adók, katonák, országgyűlések, 1796–1811/12. Budapest, 2003.
- Sasfi* 1993. *Sasfi Csaba*: Piaci árak Nagykanizsán 1821 és 1827 között. Egy „talált” forrás. In: Gazdaságtörténeti tanulmányok. (Zalai gyűjtemény 34.) Szerk. *Kapiller Imre*. Zalaegerszeg, 1993. 165–212. o.
- Schramek* 2011. *Schramek László*: Az állandó hadsereg eltartásának kérdései a 18. század első felében Pest megye példáján keresztül. Budapest, 2011.

- Streffleur* 1843. *Streffleur, Valentin*: Die Dienst-Vorschriften sämmtlicher Waffengattungen und Branchen der k. k. österreichischen Armee. Als Handbuch für Militär-Individuen, welche sich für Dienststellungen vorzubereiten wünschen, die, wie z. B. im General-Quartiermeisterstabe, in der Adjutantur etc. eine umfassendere Dienstkenntniß nothwendig machen. Erste bis vierte Abtheilung. Wien, 1843.
- Szijártó* 2020. *Szijártó M. István*: Hadseregellátás Magyarországon a kései rendiség idején. Bevezető megjegyzések. *Történelmi Szemle*, 62. (2020) 4. sz. 523–526. o.
- Szőnyi* 1935. *Szőnyi Gyula*: Gabonaárak a XVIII. század vége óta. *Statistikai Szemle*, 13. (1935) 3. sz. 201–209. o.
- T. Mérey* 1999. *T. Mérey Klára*: Zala megye útjai és a mellettük fekvő települések a XVIII–XIX. század fordulóján. In: Zala megye a XVIII–XIX. században két korabeli leírás alapján. (Zalai gyűjtemény 46.) Szerk. *Káli Csaba*. Zalaegerszeg, 1999. 71–225. o.
- Timon* 1936. *Timon Béla*: Az 1838/39. évi regnicolaris deputatio katonai vonatkozású munkálatai. A cs. kir. hadsereg elhelyezése és ellátása Magyarországon. [Budapest], 1936.
- Verpflegs Magazine [181?]. Verpflegs Magazine. [S. l., 181?] <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/24566/view/?pg=3&bbox=302%2C-6960%2C10446%2C-232> (A letöltés időpontja: 2023. április 19.)
- Wrede* 1898. *Wrede, Alphons von*: Geschichte der K. und K. Wehrmacht. Die Regimenter, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhunderts. (Supplement zu den „Mittheilungen des k. und k. Kriegs-Archivs“.) Bd. 1. Wien, 1898.

Tamás Máté

TRANSPORT, CLEARING AND COOPERATION: A MILITARY SUPPLY
TRANSACTION AND ITS CLEARING IN THE EARLY 19TH CENTURY
HABSBURG MONARCHY

(Summary)

In this paper I examine the issue of army supply through a settlement case that began in 1815. The grain transports of Jewish merchants Israel Lackenbacher and Gottlieb Mayer were connected with the supply of the Imperial-Royal Army, which was massed in the Italian theatre of operations during the War of the Sixth Coalition (1813–1814). In the course of this analysis, I will describe not only the supply transactions, but also the circumstances of its settlement. This will show the positional advantage of the Jewish merchants involved in supplying the army, but also the cooperation not only between the merchants but also between the county officials and the merchants, in their dealings with the army headquarters.

Máté Tamás

VERSORGUNG, VERRECHNUNG UND KOOPERATION: EIN
ARMEEVERSORUNGSGESCHÄFT UND SEINE VERRECHNUNG IN DER
HABSBURGERMONARCHIE ZU BEGINN DES 19. JAHRHUNDERTS

(Resümee)

In der Studie untersuche ich die Frage der Versorgung der Armee anhand eines Verrechnungsfalles, der im Jahr 1815 begann. Die Getreidelieferungen der jüdischen Kaufleute Israel Lackenbacher und Gottlieb Mayer standen im Zusammenhang mit der Versorgung der kaiserlich-königlichen Armee, die während des sogenannten Sechsten Koalitionskriegs (1813–1814) auf dem italienischen Kriegsschauplatz zusammengezogen wurde. Im Zuge dieser Analyse zeige ich nicht nur die Lieferungen, sondern auch die Verrechnungsumstände auf. Dies macht den Positionsvorteil der an der Versorgung der Armee mitwirkenden jüdischen Kaufleute ersichtlich, aber auch die Kooperation nicht nur zwischen den Kaufleuten, sondern auch zwischen den Beamten der Komitate und den Kaufleuten gegenüber dem Generalkommando der Armee.

Máté Tamás

TRANSPORT, REGLEMENT ET COOPERATION : UNE TRANSACTION
D'APPROVISIONNEMENT DE L'ARMÉE ET SON RÈGLEMENT AU DÉBUT DU
19^E SIÈCLE DANS LA MONARCHIE DES HABSBOURG

(Résumé)

Dans cette étude, j'examine la question de l'approvisionnement de l'armée à travers un cas de règlement débuté en 1815. Les transactions d'approvisionnement en céréales des marchands juifs Israel Lackenbacher et Gottlieb Mayer étaient liées au ravitaillement de l'armée impériale-royale

sur le théâtre d'opérations italien pendant la sixième guerre de coalition (1813–1814). Dans le cadre de cette analyse, je décrirai non seulement les transactions d'approvisionnement, mais aussi les circonstances du règlement. Cela montrera l'avantage positionnel des marchands juifs impliqués dans l'approvisionnement de l'armée, mais aussi la coopération entre les marchands et les fonctionnaires du comitat face à l'état-major de l'armée.

Матэ Тамаш

ТРАНСПОРТИРОВКА УРЕГУЛИРОВАНИЕ И КООПЕРАЦИЯ:
ОДНА СДЕЛКА ПО СНАБЖЕНИЮ АРМИИ И ОТЧЕТ ПО НЕЙ В ГАБСБУРГСКОЙ
МОНАРХИИ НАЧАЛА XIX.-ОГО ВЕКА

(Резюме)

В этой работе я рассматриваю тему снабжения армии посредством отчета о сделке, начатой в 1815-ом году. Сделки по поставкам зерна еврейскими торговцами Исраиль Лакенбахер и Готлиб Майер во время так называемой шестой коалиционной войны (1813–1814) были связаны со снабжением имперско-королевской армии, сконцентрированной на поле битвы в Италии. В ходе анализа я представляю не только обстоятельства по отгрузке, но и взаиморасчетов. Таким образом, в ходе изучения становится видимым позиционное преимущество еврейских торговцев, участвующих в снабжении армии, но в то же время проявляется и кооперация торговцев с уездными служащими по отношению к главному военному командованию.